

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, ІНЖЕНЕРІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА АЕРОКОСМІЧНОЇ ГЕОДЕЗІЇ ТА ЗЕМЛЕУСТРОЮ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В.о. завідувача випускової кафедри
_____ Юрій ВЕЛИКОДСЬКИЙ
«___» _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 193 «ГЕОДЕЗІЯ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ»

Тема: «Аналіз регулювання використання земель населених пунктів у сучасних умовах»

Виконавець: студент групи ЗК-208 М

Робота Дмитро Валентинович _____

Керівник: к.г.н., доцент Белоусова Наталія Володимирівна _____

Консультант розділу «Охорона навколишнього середовища» :

д.т.н., професор Дудар Тамара Вікторівна _____

Консультант розділу «Охорона праці»:

асистент Якимець Ірина В'ячеславівна _____

Нормоконтролер: к.е.н, доцент Стецюк Михайло Петрович _____

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет екологічної безпеки, інженерії та технологій

Кафедра аерокосмічної геодезії та землеустрою

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Освітньо-професійна програма «Землеустрій та кадастр»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача випускової кафедри

_____ **Юрій ВЕЛИКОДСЬКИЙ**

« ____ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Роботи Дмитра Валентиновича

1. Тема роботи: «Аналіз регулювання використання земель населених пунктів у сучасних умовах», затверджена наказом ректора від 11 жовтня 2021 року № 2207/ст.
2. Термін виконання роботи: з 11.10.2021 р. по 31.12.2021 р.
3. Вихідні дані роботи: Чинне законодавство України у сфері землеустрою, а також наукові роботи вчених: А. І. Ріпенко, В. М. Єрмоленко, Д. В. Федчишин, В. В. Кравченко, В.І. Андрейцев, А.М. Мірошніченко, І. Й. Магновський, М. П. Орзіх, М. О. Пухтинський, П. А. Трачук, О. Ф. Фрицький, В. М. Шкабаро, М. В. Шульга та ін.
4. Зміст пояснювальної записки. проаналізувати діючі законодавчі та нормативні документи, у відповідності до яких здійснюється благоустрій земель населених пунктів; сформулювати проблеми та шляхи їх вирішення; дослідити наявні проблеми у сфері охорони навколишнього середовища земель населених пунктів та запропонувати шляхи їх запобігання; дослідити нормативно-правові акти у сфері охорони праці при проведенні геодезичних та землепорядних робіт.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: 4 рисунки.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Підпис керівника
1	Знайти літературні та Інтернет джерела на обрану тематику. Дослідити статистичні дані.	11.10.2021-24.10.2021	
2	Дослідити законодавчу базу на обрану тематику.	25.10.2021-27.10.2021	
3	Ознайомитись з нормативно-правовими документами у сфері охорони праці та екології.	28.10.2021-30.10.2021	
4	Визначити теоретичне поняття правового інституту благоустрою населених пунктів та виділити його земельно-правовий і еколого-правовий зміст.	01.11.2021-12.11.2021	
5	Виявити особливості правових вимог щодо використання земель загального користування населених пунктів для благоустрою та перспективи вдосконалення законодавчого регулювання цих відносин в Україні.	13.11.2021-25.11.2021	
6	Виявити особливості нових проваджень землеустрою на задану тему.	26.11.2021-04.12.2021	
7	Розробити науково-обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері землеустрою земель населених пунктів.	05.12.2021-07.12.2021	
8	Провести аналіз та надати оцінку отриманих результатів.	08.12.2021-15.12.2021	
9	Сформулювати висновки до дипломної роботи.	17.12.2021-20.12.2021	
10	Оформлення та захист магістерської роботи.	20-31. 12. 2021	

7. Консультанти з окремих розділів:

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Охорона навколишнього середовища	Дудар Тамара Вікторівна		
Охорона праці	Якимець Ірина В'ячеславівна		

Дата видачі завдання: 11 жовтня 2021 р.

Керівник дипломної роботи: _____ Стецюк Михайло Петрович.

Завдання прийняв до виконання: _____ Робота Д.В.

РЕФЕРАТ

Дипломна робота на тему: «Аналіз регулювання використання земель населених пунктів у сучасних умовах» містить: 10 сторінок, 4 рисунка і 48 використаних джерел.

Об'єкт дослідження - землі населених пунктів України.

Предмет дослідження - особливості регулювання використання земель населених пунктів.

Актуальність теми - сучасна урбанізація та загальне погіршення стану природного середовища у населених пунктах країни, що відбувається останнім часом, вимагає особливої уваги для забезпечення правильного регулювання земельних ресурсів в межах населених пунктів. В умовах реформування земельних відносин на ринкових засадах, стрімкого розвитку містобудівної та інвестиційної діяльності у населених пунктах, нехтування даної теми може призвести до вкрай негативних наслідків.

Мета дипломної роботи - обґрунтування теоретичних засад регулювання використання земель населених пунктів у сучасних умовах та можливих напрямків удосконалення сучасного законодавства.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові методи наукових досліджень. Крім цього, застосовано земельно- кадастрові відомості та методи їх одержання, збору, обробки, аналізу і наступного застосування та поширення даних для подальшого використання у прийнятті відповідних управлінських рішень.

Наукова новизна. Уперше в сучасних умовах реформування земельних відносин землеустрій визначено як систему правових норм, які спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері управління використанням й охороною земель населених пунктів.

Практичне значення отриманих результатів. Виявлено особливості правових вимог щодо використання земель загального користування

населених пунктів для благоустрою та перспективи вдосконалення законодавчого регулювання цих відносин в Україні;

Для виконання поставлених завдань використовували такі методи досліджень: системно-структурний (для дослідження сутності та змісту структурних складових земельно-реєстраційної системи); монографічний (для поглибленого вивчення інформаційних чинників ефективного управління земельним ресурсами в єдиному інформаційному просторі); статистико-економічний (з метою обробки статистичних даних під час еколого-економічного аналізу сучасного стану та проблем інформаційного забезпечення управління земельними ресурсами); аналізу ієрархій (для оцінки ефективності земельно-інформаційних систем); розрахунково-конструктивний та експериментальний (для обґрунтування напрямів розвитку та шляхів підвищення ефективності інформаційного забезпечення земельно-реєстраційної системи в Україні); аналізу та синтезу (для розроблення методичних положень облікового відображення земельних ресурсів); абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень і формулювання висновків) тощо.

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА, ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА, ЗЕМЛІ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ, БЛАГОУСТРІЙ,
ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЛЕУСТРОЮ .

Зміст

РОЗДІЛ 1.....	7
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ .	7
1.1 Особливості визначення поняття території та земельна ділянка.....	7
1.2. Земельно-правовий і еколого-правовий зміст благоустрою населених пунктів.....	12
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2.....	25
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЖИТЛОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ.....	25
2.1. Правовий режим і цільове призначення земель у земельному законодавстві та земельно-правовій науці	25
2.2. Специфіка правового режиму земель у межах населених пунктів, приміських зон та міських агломерацій	32
Висновки до розділу 2	37
РОЗДІЛ 3.....	39
ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ	39
3.1. Зонування земель житлової та громадської забудови як юридична засада їх використання	39
3.2. Актуальні правові питання використання земель житлової та громадської забудови як об'єктів благоустрою.....	46
Висновки до розділу 3	52
РОЗДІЛ 4.....	54
Охорона навколишнього середовища, як невід'ємна частина раціонального використання земельних ресурсів	54
Висновки до розділу 4	83
РОЗДІЛ 5.....	85
Основи охорони праці при проведенні геодезичних робіт.....	85
Висновок до розділу 5	102
Висновок	103
Список використаних джерел	105

РОЗДІЛ 1.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1.1 Особливості визначення поняття території та земельна ділянка

Земельні ресурси України – найдорожче багатство її народу. Цінність землі як національного багатства полягає в її багатофункціональному призначенні. Навкруги нас немає нічого більш вічного, необхідного і незамінного, як земля. Вона є головним засобом виробництва в сільському господарстві та просторовим базисом розміщення та розвитку всіх інших галузей господарства. Про величезне значення землі говорить і те, що вона не є продуктом людської діяльності, вона – творіння самої природи, а тому збільшити запаси земельних ресурсів за бажанням чи потребою людини неможливо. Збільшення населення світу вимагає особливої уваги до раціонального використання і охорони земельних ресурсів, оскільки потрібно буде задовольняти потреби населення у сільськогосподарській продукції і створювати сприятливі умови для проживання людей. Об'єктом будь-яких правовідносин є матеріальні або нематеріальні блага, щодо яких виникають суспільні відносини [1]. Об'єктом земельних відносин виступає земля (земельна ділянка). Згідно ст. 2 Земельного кодексу України, об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї). Відповідно до статей 13, 14, 41, 142 Конституції України поняття «земля» вживається у кількох значеннях, а саме як: об'єкт права власності Українського народу; об'єкт права власності громадян, юридичних осіб і держави; об'єкт права територіальної громади; об'єкт особливої охорони з боку держави (національне багатство).

Досліджуючи сутність правового режиму землі як основного національного багатства, визначимо характерні ознаки цього поняття:

а) пріоритетність у правовому регулюванні серед інших об'єктів національного багатства;

б) підпорядкованість режимів інших об'єктів національного багатства по відношенню до основного об'єкта «земля»;

в) обумовленість самостійного правового регулювання відносин, в яких земля виступає як самостійний об'єкт або визначає особливості інших об'єктів, що біологічно з нею пов'язані чи розміщені на ній;

г) приналежність землі як основного національного багатства на праві власності Українського народу;

д) наявність особливого режиму охорони земель державно-правовими засобами на національному й транснаціональному рівнях.

На мою думку, основним національним багатством слід визнавати ту частину території України, що природно покрита ґрунтом, який у Законі України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. визначається як природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості. При цьому Конституція України і Земельний кодекс України не закріплюють визначення поняття «землі», що негативно впливає на регулювання земельних відносин. В ст. 79 Земельного кодексу України дається визначення тільки поняття «земельної ділянки», як частини земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. В юридичній науці не проведено комплексного дослідження питань щодо сутності землі як об'єкта земельних відносин. В основному, з огляду на природні, економічні, соціально-економічні властивості землі, у теорії земельного, екологічного права земля розглядається в різних значеннях, а саме: «земна куля», «місце проживання всього людства», «поверхневий шар земної кулі», «частина земної кори,

розташованої над надрами», «об'єкт природи», «об'єкт права власності», «об'єкт господарювання», «частина навколишнього природного середовища», «головний засіб виробництва у сільському та лісовому господарстві», «об'єкт земельних правовідносин» тощо [2]. Аналізуючи юридичне значення поняття землі, Ю. О. Вовк вважав, що земля – це частина земної поверхні, що є засобом виробництва, продуктивним чинником у сільському та лісовому господарстві, а також місце розташування різноманітних об'єктів виробничого, культурно-побутового та іншого характеру. В. І. Андрейцев так визначає поняття «земля»: це головна територіальна просторова частина довкілля в межах території України як матеріальна основа її суверенітету і національної безпеки, що характеризується особливістю її природної структури – ґрунтовим покривом, розміщенням і поширенням рослинності, водними об'єктами, корисними ко - палинами та іншими ресурсами. Н. І. Титова пропонує взагалі в земельному праві не використовувати поняття «земля», оскільки це об'єкт майновий, цивільно-правовий, частина матеріального світу, що являє собою відокремлену від природного середовища працею людини частину (масу) речовини, поміщену в якусь місткість (вагони, контейнери, мішки, пакети тощо), а вживувати термін «землі», під яким розуміти саме природний компонент, не вилучений з довкілля, а органічно в нього вплетений, взаємодіючий з водами, лісами, атмосферним повітрям та іншими природними ресурсами . Важко погодитися з думкою Н. І. Титової, що в правовому значенні «земля» є відокремленим від природи майном, оскільки за змістом ст. 13 КУ поняття «земля» органічно поєднується з іншими природними об'єктами довкілля у межах кордонів. О. Г. Бондар у своєму дослідженні конституційних положень щодо землі як об'єкта права власності Українського народу робить висновок про необхідність зміни терміна «земля» на поняття «земельний фонд як об'єкт права власності народу». В українській правовій науці існує дискусія з питань юридичної природи таких категорій, як «земля», «землі», «земельної ділянки», оскільки ці поняття закріплюються на законодавчому рівні без визначення їх істотних ознак, що призводить до

різного тлумачення вказаних понять[3]. Так з аналізу положень Цивільного кодексу України стає зрозумілим, що земля і земельні ділянки за своїм правовим режимом розглядаються як синоніми. Однак у Земельному кодексі України ці поняття не вважаються тотожними, у земельно-реєстраційному законодавстві ці поняття розглядають як об'єкт нерухомості. Такі різні підходи створюють проблеми для застосування правових норм і методів для регулювання земельних відносин, забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина. На мою думку, поняття «землі» слід визначати як частину навколишнього природного середовища, яка розташована на поверхні земної кори і характеризується ґрунтовим покривом, рельєфом, простором, рослинністю, надрами, водними об'єктами, є основним засобом виробництва у сільському і лісовому господарстві та місцем розташування об'єктів нерухомого майна. Дане визначення є необхідним для характеристики правового режиму земельної власності, і тому доцільно було б закріпити його в законодавстві. Однією з основних природних ознак землі є її нерухомість. Тому для визначення юридичної природи землі як об'єкта земельних відносин важливим є з'ясування співвідношення таких понять, як земля і нерухомість [4]. Відповідно до статей 13, 14 Конституції України термін «земля» вживається у самостійному значенні без будьякого співвідношення з іншими об'єктами нерухомості. Водно час у ст. 142 Конституції України визначено, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, а також земля, що є у власності територіальних громад. В теорії земельного права немає єдиного підходу до розуміння землі як нерухомості, в економічному і правовому розумінні земля та інші об'єкти природного походження не є майном, у зв'язку з чим вони в законодавчому порядку виокремлені з системи майнових відносин. На мою думку, земля – це різновид майна, але особливого за своїм походженням, екологічною, економічною, політичною, соціальною та державно-правовою цінністю. Тому в законодавстві доцільно запровадити таке поняття, як нерухома власність. В силу своїх об'єктивних факторів земля є нерухомістю, незалежно від того, чи

розміщено на ній те або інше нерухоме майно. Усі інші об'єкти на землі визнаються нерухомістю, якщо їх не можна відокремити від землі без заподіяння значної шкоди. Таке розуміння співвідношення землі та розташованих на ній майнових об'єктів є загальноприйнятим і закріплюється у цивільному та земельному законодавстві багатьох зарубіжних держав, що є визначальним для регулювання земельних відносин, захисту майнових, фінансових, корпоративних та інших прав і охоронюваних законом інтересів власників землі. Оскільки земля не визнається нерухомим майном згідно чинного законодавства, вона не підлягає конфіскації, як додаткового заходу кримінального покарання за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів відповідно до ст. 59 Кримінального кодексу України. При цьому в Земельному кодексі, а також інших законах не дається визначення поняття «конфіскації землі». Характерною ознакою землі як об'єкта земельних відносин є її територіальна обмеженість, зумовлена тим, що землю не можна фізично зменшити, розширити, створити. Як поверхня земної кори і основа ландшафту земля не може бути перенесена людиною з одного місця на інше, тобто земля є абсолютним нерухомим природним об'єктом, порівняно з розташованими на земельних ділянках будівлями, спорудами та іншими об'єктами, нерухомість яких в цивілістичному аспекті є відносною. Відповідно до Закону України «Про планування і забудову територій» від 20 квітня 2000 р., територія – це частина земної поверхні у певних межах (кодонах) з властивими їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами та ресурсами, а також певним простором і розташованими під нею надрами. Територіальна обмеженість землі кордонами дозволяє народу забезпечувати її цілісність як такого об'єкта земельних відносин, що без виявлення волі всього народу України шляхом референдуму не може бути змінений (зменшений, збільшений, поділений, виділений, відчужений іншим державам) [5]. При цьому фізичні ознаки землі є об'єктивними чинниками, що безпосередньо впливають на визначення специфіки правового режиму землі як об'єкта права власності та інших прав на землю. Конкретно це проявляється

у визначенні підстав і порядку набуття земельних ділянок у власність, реалізації прав на землю різними суб'єктами, організаційно-правового механізму державного регулювання земельних відносин і забезпечення управління в галузі використання та охорони землі, визначенні правового режиму як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави. На мою думку, «особлива охорона державою земель» вказує на специфічний правовий режим земель як територіально-просторової та матеріальної основи існування держави в межах кордонів України, що характеризується цілісністю й недоторканністю і відображає її суверенітет – як основний принцип функціонування незалежної держави[6].

1.2. Земельно-правовий і еколого-правовий зміст благоустрою населених пунктів

Аналіз стану сфери благоустрою населених пунктів можна здійснити виходячи із даних, що збирається Мінрегіоном України за статистичними спостереженнями.

Так, лише 22% населених пунктів мають затверджені програми з благоустрою, в містах цей показник становить - 88%. Трохи більше 39% населених пунктів мають затверджені плани заходів з благоустрою, в містах цей показник становить 100%. Правила благоустрою затверджено у 41% населених пунктах, в містах цей показник становить 93%. Лише 12% населених пунктів мають програми розвитку та збереження зелених зон населених пунктів, в містах цей показник становить 57%. В 38% населених пунктах розроблені та затверджені схеми санітарної очистки, в містах цей показник становить 82%. Правила утримання домашніх тварин є у 17% населених пунктах, в містах цей показник становить у 69%.

Слід зазначити, що відбувається повільна тенденція до забезпечення виконання законодавства з питань благоустрою населених пунктів, в частині виконання органами місцевого самоврядування обов'язку затвердження необхідних місцевих нормативно-правових актів. Незважаючи на те, що

існують нормативно-методичні акти для розроблення місцевих актів та програмних документів в сфері благоустрою населених пунктів, в середньому за ці роки їх кількість збільшилася на 10-15%. Причому в містах забезпеченість місцевими нормативно-правових актами та програмних документів в середньому 80-90%. Найгірший стан із розробкою та затвердженням місцевих нормативно-правових актів та програмних документів в селищах та селах. Це пов'язано із недостатністю ресурсів (кадрових, фінансових, інформаційних) для розробки та прийняття місцевих актів. Водночас, відсутність місцевих нормативно-правових актів та програмних документів не дозволяє забезпечити сталий розвиток всіх підсистем сфери благоустрою населених пунктів [7].

Стан вулиць і доріг населених пунктів, яких налічується 273 тис. км (загальною площею – понад 1,9 млрд. кв. м.), у значній своїй кількості, можна визнати незадовільним. В Україні лише близько 26% вулично-дорожньої мережі населених пунктів має удосконалене покриття проїзної частини.

Протяжність вулично-дорожньої мережі за останні роки збільшилась з 201 тис. км у 2009 році, і це пов'язано із проведенням її інвентаризації та паспортизації, взяття на баланс органами місцевого самоврядування вулиць і доріг, що не мали власників, після банкрутства підприємств, установ та організацій, передачі вулиць і доріг з державної в комунальну власність. Нове будівництво вулиць і доріг здійснюється в невеликих обсягах.

Значна частина вулиць і доріг населених пунктів мають ті чи інші недоліки. Одним з головних недоліків є незадовільний стан дорожнього покриття (руйнація, пошкодження), яке не забезпечує безпеку дорожнього руху. Причинами цього вважається понаднормативна зношеність дорожнього покриття, збільшення навантажень та інтенсивності дорожнього руху на вулицях і дорогах населених пунктів, перезволоження основи дорожнього одягу через надто високий рівень стояння ґрунтових вод – 0,7-1,0 м від поверхні дорожнього покриття. Тільки 4% від загальної протяжності вулиць та доріг населених пунктів обладнано закритою дощовою каналізацією, що

також негативно позначається на експлуатації дорожнього покриття. Для забезпечення безпеки дорожнього руху необхідне відновлення або встановлення світлофорних об'єктів, відновлення дорожньої розмітки та дорожніх знаків. Такий стан вулично-дорожньої мережі та технічних засобів організації безпеки дорожнього руху сприяє збільшенню кількості дорожньо-транспортних пригод. Нероздільно пов'язані з вулично-дорожньою мережею населених пунктів об'єкти зовнішнього освітлення. Однак, лише 24% вулиць і доріг населених пунктів обладнано зовнішнім освітленням. Недостатня освітленість вулиць та доріг в населених пунктах сприяє зростанню кількості дорожньо-транспортних пригод, погіршенню криміногенної ситуації та санітарного стану вулиць і доріг населених пунктів. Значне зростання інтенсивності руху, особливо великовагових навантажень, також призводить до руйнування елементів конструкцій мостових споруд та дорожнього покриття на них. Так, із загальної кількості мостів та шляхопроводів 4% має обмежену несучу спроможність або знаходиться в аварійному стані. Позитивним є те що з 2009 року, цей показник був зменшений з 7%. Також не приділяється належної уваги комплексному підходу до вирішення проблем з утримання вулично-дорожньої мережі. Так, однією із головних умов, необхідної для відновлення експлуатаційної придатності вулиць і доріг є усунення надлишкової води в земляному полотні. А для цього необхідно виконати заміну зношених інженерних мереж (водопостачання, центральної каналізації, теплопостачання, зливової каналізації), влаштувати дренажі, укласти в основу дорожнього одягу дренажних піщаних шарів з відведенням з них води по методу осушення [8].

Таким чином, розглядати проблему ремонту вулиць і доріг треба більш ширше, включаючи заміну зношених інженерних мереж та встановлення систем поверхневого водовідведення. Також з боку органів місцевого самоврядування не вживається достатніх організаційних заходів щодо запобігання руйнування дорожнього покриття, збереження елементів облаштування вулиць і доріг, підтримання належного санітарного стану, у

тому числі стосовно зелених насаджень, недопущення самовільної забудови та прокладання інженерних комунікацій у межах смуги відведення та червоних ліній вулиць і доріг. Крім того, на місцях бракує необхідних кваліфікованих служб для належного технічного нагляду за об'єктами вулично-дорожньої мережі, ведення технічної документації, інженерного забезпечення, планування обсягів робіт та їх фінансування. Слід визнати, що діяльність з утримання вулиць і доріг населених пунктів в Україні має негативні аспекти, які пов'язані з тіньовими схемами, марнотратством, неефективністю праці, нераціональними витратами та втратами тощо. Все це значно ускладнює державне регулювання цієї сфери, що впливає на неефективне використання бюджетних коштів.

Загальна протяжність електромереж зовнішнього освітлення в населених пунктах становить 96 тис. із кількістю світлоточок близько 2 млн. одиниць. Протяжність електромереж зовнішнього освітлення за останні роки збільшилась з 78 тис. км у 2009 році, і це пов'язано із проведенням її інвентаризації та паспортизації, взяття на баланс органами місцевого самоврядування вулиць і доріг з мережами зовнішнього освітлення, що не мали власників, після банкрутства підприємств, установ та організацій, передачі вулиць і доріг з мережами зовнішнього освітлення з державної в комунальну власність. Нове будівництво електромереж зовнішнього освітлення здійснюється в невеликих обсягах. Світоточки зовнішнього освітлення оснащені на 60% енергозберігаючими джерелами світла. Цей показник щороку збільшуються. Наприклад, у 2009 році він складав лише 37%, а у 2002 році - 15%. Тобто, протягом останніх років динаміка у впровадженні енергозберігаючих джерел світла є, але вона ще не завершена.

При оплаті за використану електричну енергію у зовнішньому освітленні застосовуються різні тарифи в залежності від «піків» електропостачання на протязі доби. Тому на об'єктах зовнішнього освітлення населених пунктів застосовують прилади диференційного обліку електричної

енергії, яких вже налічується 73% від їх загальної кількості (у 2009 році цей показник був на рівні 34%) [9].

Кошти, що вивільняються через економію електроенергії шляхом застосування приладів диференційного обліку електричної енергії та енергозберігаючих джерел світла, направляються на заходи з розвитку, модернізації електромереж зовнішнього освітлення та технічного переоснащення підприємств, що працюють у цій сфері.

Так, у 2013 році було спожито близько 573 млн. кВт/год. електроенергії. Не зважаючи на збільшення енергозберігаючих джерел світла у зовнішньому освітленні цей показник щороку зростає, так у 2009 році електроенергії на об'єктах зовнішнього освітлення споживалось 418 млн. кВт/год. Це пов'язано із відновленням непрацюючих мереж зовнішнього освітлення, покращенням якості їх обслуговування та забезпеченням безперебійної роботи.

На об'єктах зовнішнього освітлення активно впроваджують автоматизовані системи дистанційного управління, що дозволяє оперативно керувати включенням/виключенням зовнішнього освітлення, визначати аварійні ділянки та замінювати непрацездатні джерела світла.

Загальна площа зелених насаджень в межах територій населених пунктів України становить 652 тис. га. Площа зелених насаджень загального користування становить 182 тис. га, що складає 28% від загальної площі.

Загалом, на одну тисячу мешканців України припадає в середньому 14,5 га зелених насаджень, із них зелених насаджень загального користування - 4 га.

Процент охоплених доглядом зелених насаджень загального користування становить 72%. Цей показник щороку коливається в залежності від економічної ситуації в країні та можливостей місцевих бюджетів [10].

Незабезпечення належним доглядом зелених насаджень та не проведення профілактичних заходів до боротьби зі шкідниками тягне за собою ураження зелених насаджень хворобами. Наразі 43% площі зелених насаджень уражено хворобами.

Також, через неналежний догляд за газонами вони стають захаращеними кульбабою та іншими бур'янами. Практично в усіх населених пунктах вкрай слабо проводиться реконструкція зелених насаджень, що призводить до їх деградації.

Стан поводження з побутовими відходами далекий від ідеального. Так, лише 78% населення охоплене послугами з вивезення побутових відходів. Збирається 59 млн. м3 побутових відходів (13 млн. тонн), які захоронюються на 6,7 тис. сміттєзвалищах і полігонах загальною площею понад 10 тис. га.

Кількість перевантажених сміттєзвалищ і полігонів становить 973 од. (15%), а 1415 од. (21%) не відповідають нормам екологічної безпеки. Потребують рекультивациі 17% сміттєзвалищ і полігонів потребує рекультивациі. Потреба у будівництві нових полігонів складає 626 од.

Кількість недіючих (закритих) полігонів та сміттєзвалищ становить 461 од., загальною площею понад 1,2 тис. га. На більшості з них органами місцевого самоврядування незадовільно здійснюється робота по догляду та моніторингу [11].

Рис. 1.1.1 – Обсяг побутових відходів за регіонами України

Системи утилізації фільтрату практично відсутні на всіх полігонах та звалищах, що збільшує їх техногенну небезпеку. Значна частина сміттєзвалищ та полігонів знаходиться поряд із водними об'єктами та на ділянках, де активно проходять зсувні процеси, які сприяють витокам фільтрату. Частим явищем на сміттєзвалищах є пожежі, при яких активно забруднюється атмосферне повітря.

Через неналежну систему збирання побутових відходів в населених пунктах, як правило у приватному секторі, щорічно виявляється близько 30 тис. несанкціонованих звалищ, що займають загальну площу близько 2 тис. га.

Завдяки впровадженню в 503 населених пунктах роздільного збирання побутових відходів, роботі 21 сміттєсортувальних ліній, 1 сміттєспалювального заводу і 3 сміттєспалювальних установок перероблено та утилізовано близько 3,6% побутових відходів, з них: 1,1 % спалено, а 2,5% побутових відходів потрапило на заготівельні пункти вторинної сировини та сміттєпереробні заводи.

Обсяг сплачених послуг складає 88% від наданих послуг. Цей показник збільшується або зменшується в залежності від економічної ситуації в країні та можливості населення сплачувати за житлово-комунальні послуги.

Суттєво збільшує рівень оплати при виділенні послуг з вивезення побутових відходів з послуг за утримання будинків та прибудинкової території та забезпеченні якості надання таких послуг. Таке, виведення здійснили вже 361 населених пунктів, і з кожним роком їх кількість збільшується, що свідчить про ефективність цього напрямку.

В населених пунктах розміщено близько 33 тис. місць поховань, із яких благоустроєні 26 тис. (79%). При цьому 4 тис. місць поховань розташовані в містах та селищах та 29 тис. од. – в сільській місцевості.

На даний час в населених пунктах України існує необхідність в будівництві 612 місць поховань.

При цьому лише 3% померлих осіб піддаються кремації у містах Києві, Одесі та Харкові, де функціонують крематорії.

Так, в населених пунктах Одеської області щорічно піддаються кремації понад 3 тис. осіб, що становить 11% від загальної кількості похованих при потребі у будівництві 23 нових місць поховань; в населених пунктах Харківської області піддаються кремації 6 тис. осіб, що становить 16% від загальної кількості похованих при потребі у будівництві 51 нових місць поховань; у місті Києві піддаються кремації 11 тис. осіб, що становить 52% від загальної кількості похованих при потребі у будівництві 3 нових місць поховань [11].

Такий стан справ свідчить про неналежну увагу органів місцевого самоврядування та їх виконавчих комітетів до поширення серед населення традиції організації поховання померлих шляхом кремації.

В населених пунктах налічується 3719 майданчиків для паркування, з яких 1375 майданчиків для платного паркування, що складає майже 37 % від їх загальної кількості.

Останні роки кількість майданчиків для платного паркування зменшилася. Це пояснюється зміною положень Правил паркування транспортних засобів, затверджених постановою Кабінетом Міністрів України від 03.12.2009 № 1342, де було зобов'язано на майданчиках для платного паркування встановлювати паркомати для безготівкової форми оплати послуг. Також на таке зменшення впливала відсутність відповідальності водіїв за порушення правил паркування, у тому числі, за несплату вартості паркування.

Наразі, лише 22 % відведених майданчиків для платного паркування обладнані паркувальними автоматами.

Всього на майданчиках для паркування облаштовано майже 100 тис. місць для паркування, з яких 9,5 тис. місць призначені для паркування транспортних засобів інвалідів, що складає 9 % від їх загальної кількості при необхідних 10%.

В Україні підтоплено 1845 населених пунктів (7% від загальної кількості). При цьому площа потенційно підтоплюваних ділянок складає 167 тис. га (2% від загальної площі), а площа підтоплених ділянок, що потребують

термінового захисту – 52 тис. га (1% від загальної площі). Найбільша частка підтоплених населених пунктів у Одеській (51%), Чернівецькій (27%), Львівській (17%), Івано-Франківській (14%) та Херсонській (13%) областях.

В межах населених пунктів України спостерігається 3382 зсувні ділянки площею 38 тис. га, 145 ділянок з проявами карсту, 131 ділянка з проявами просідання, 495 ділянок з проявами осипів та обвалів та 21 тис. га зсувонебезпечних територій. З метою забезпечення протизсувних заходів влаштовано 111 км укріплюючих протизсувних споруд, 119 утримувальних протизсувних споруд, 31 км та 135 одиниць протиобвальних споруд, 22 протиселеві споруди та 43 уловлювальні споруди і пристрої [12].

Майже 1,5 тис. км узбережжя зазнає абразивних процесів, більше 1,5 тис. км берегів річок розмиваються. З метою берегоукріплення та розчищення річок використовується 234 наносорегулюючі та пляжоутримувальні споруди, 244 споруди для гасіння хвиль, 339 хвилезахисних споруд, 1727 дамб, 2651 гребель, 18 тис. км ділянок берегоукріплення.

Слід зазначити про відсутність систем поверхневого водовідведення, їх неналежне утримання, призводить до неконтрольованого розподілу дощових опадів, стоків під час сніготаїння, що активно впливають на зсуви, прояви просідання і осипи ґрунту, обвали, абразивні процеси на узбережжі, а відсутність систем очищення стоків систем поверхневого водовідведення впливає на забруднення довкілля.

Нажаль збирання адміністративних даних щодо стану прибудинкових територій в Україні не ведеться. Наразі державне статистичне спостереження ведеться лише щодо стану житлової забудови за формою № 1-житлофонд «Житловий фонд», результати якого публікуються у державному статистичному бюлетені.

1. Загальна характеристика житлового фонду / General characteristics of the housing stock

1.1. Житловий фонд на 1 січня 2020 року

Housing stock as of January 1, 2020

	Загальна площа житлових приміщень, м ² / Total area of residential premises, sq.m	Житлова площа житлових приміщень, м ² / Residential area of residential premises, sq.m	Кількість квартир у житлових будинках та нежитлових будівлях, од / Number of apartments in residential buildings and non-residential buildings, units	Їх площа, м ² / Their area, sq.m		
				загальна / total	житлова / residential	
Україна	1 011 360 734	634 208 955	17 380 350	995 307 824	625 010 483	Ukraine
Вінницька	48 702 168	32 378 501	827 211	48 101 556	32 031 395	Vinnytsya
Волинська	25 324 192	15 645 379	386 564	24 978 111	15 451 141	Volyn
Дніпропетровська	81 218 633	50 842 828	1 531 547	79 562 270	49 925 903	Dnipropetrovsk
Донецька	51 964 397	32 842 057	1 035 750	51 328 369	32 490 701	Donetsk
Житомирська	34 021 605	21 639 410	591 848	33 592 624	21 398 522	Zhytomyr
Закарпатська	32 625 841	18 926 478	434 518	32 447 307	18 819 999	Zakarpattia
Запорізька	41 206 068	25 436 351	763 357	40 350 933	24 947 426	Zaporizkzhya
Івано-Франківська	38 557 655	23 731 559	550 717	38 145 429	23 495 116	Ivano-Frankivsk
Київська	65 690 837	38 764 706	954 933	64 961 867	38 332 838	Kyiv
Кіровоградська	25 596 808	16 581 384	500 232	25 185 598	16 329 884	Kirovohrad
Луганська	18 894 372	11 697 355	366 685	18 643 004	11 554 726	Luhansk
Львівська	62 040 044	38 310 293	950 569	60 976 292	37 685 036	Lviv
Миколаївська	25 515 687	16 517 426	468 482	24 983 879	16 214 279	Mykolajiv
Одеська	58 732 907	37 890 467	965 619	57 783 070	37 353 329	Odesa
Полтавська	36 569 471	23 286 674	692 874	35 894 026	22 887 104	Poltava
Рівненська	29 200 957	18 752 475	456 208	28 776 462	18 487 259	Rivne
Сумська	28 542 933	18 568 038	543 601	28 012 204	18 265 066	Sumy
Тернопільська	28 637 320	18 061 885	427 906	28 264 198	17 827 060	Ternopil
Харківська	66 147 376	41 864 326	1 281 634	64 785 651	41 130 779	Kharkiv
Херсонська	26 572 638	17 462 090	474 058	26 154 593	17 199 175	Kherson
Хмельницька	37 880 425	24 322 860	642 211	37 308 264	23 976 940	Khmelnytskyi
Черкаська	34 961 317	22 918 275	628 461	34 430 778	22 614 964	Cherkasy
Чернівецька	23 017 880	14 079 592	344 416	22 765 184	13 929 341	Chernivtsi
Чернігівська	30 664 887	19 452 959	569 374	30 325 495	19 262 256	Chernihiv
м.Київ	59 074 316	34 235 587	991 575	57 550 660	33 400 244	Kyiv

Примітка. / Note.

Інформацію наведено з урахуванням даних про житловий фонд, який знаходиться на балансі підприємств-банкрутів та тих, що повністю припинили діяльність. / The information is based on the data on the housing stock, which is on the balance sheet of the bankrupt enterprises and those who completely stopped the activity.

Рис.1.1.2 – Бюлетень «Житловий фонд»

Цей статистичний бюлетень містить лише показники щодо площі житлових приміщень, характеристики житлових будинків за їх основними ознаками, руху житлового фонду, кількості квартир, обладнання квартир

різними видами благоустрою, середньої забезпеченості житлом одного жителя, наявності гуртожитків, ветхого та аварійного житла.

Таким чином, на державному рівні відсутні данні щодо площі прибудинкової території, переліку та кількості, розміщених там елементів благоустрою населених пунктів, а також їх стану. Лише за оперативними даними Мінрегіону України відомо, що на прибудинкових територіях розміщено близько 31 тис. од. дитячих майданчиків та близько 29 тис. од. спортивних майданчиків [13].

Наразі відсутнє збирання адміністративних даних в сфері благоустрою населених пунктів щодо стану підсистеми територій підприємств, установ, організацій та закріплених за ними території на умовах договору та інших території в межах населеного пункту. Тому здійснити повноцінний аналіз їх стану є не можливим.

До проблемних аспектів, що існують у сфері благоустрою населених пунктів і загострюють увагу, можна визначити наступні: порушення виконання регламентних робіт в сфері благоустрою населених пунктів, що призводить до поганого погіршення санітарно-епідеміологічного стану об'єктів та елементів благоустрою населених пунктів, виникнення несанкціонованих сміттєзвалищ, підтоплення та затоплення територій (через неочищення зливостоків) тощо; недостатнє фінансування утримання об'єктів благоустрою населених пунктів їх власниками, що не забезпечують виконання регламентних робіт в сфері благоустрою населених пунктів; незадовільний стан вулиць і доріг, що ускладнює дорожній рух, підвищує аварійність та кількість дорожньо-транспортних пригод, ускладнює процеси життєдіяльності, насамперед логістики; незабезпечення функціонування об'єктів зовнішнього освітлення територій, що призводить до погіршення криміногенної обстановки та санітарного стану, збільшує кількість дорожньо-транспортних пригод та нещасних випадків; несанкціонована вирубка зелених насаджень, що погіршує екологію населених пунктів; стихійна забудова, що призводить до зменшення територій об'єктів благоустрою населених пунктів

з їх функціональним значенням; неналежна охорона об'єктів благоустрою, що призводить до пошкодження та руйнування елементів благоустрою, наруги та вандалізму над пам'ятниками; недосконала система контролю, що не забезпечує запобігання, попередження та виявленню правопорушників в сфері благоустрою населених пунктів.

До основних чинників, що сприяють такому стану є невиконання центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування вимог, визначених Законами України «Про благоустрій населених пунктів», «Про житлово-комунальні послуги» та «Про відходи», в частині недостатнього фінансування розвитку і утримання об'єктів благоустрою населених пунктів, у тому числі встановлення економічно-обґрунтованих тарифів на надання послуг з вивезення побутових відходів та послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій, не належного контролю в цій сфері. При цьому спостерігається зволікання з впровадження сучасних методів та технологій з енерго- та ресурсозбереження цій сфері [14].

В той же час, органи місцевого самоврядування не поспішають, а іноді і зволікають, з впровадженням сучасних методів та технологій в цій сфері.\

Висновки до розділу 1

Таким чином, розглянуті мною підсистеми сфери благоустрою населених пунктів засвідчили про незадовільний стан справ в сфері. Саме тому державне регулювання цієї сфери потребує удосконалення.

Для покращення стану сфери благоустрою населених пунктів на державному рівні на мою думку необхідно направити зусилля на: удосконалення законодавства; встановлення стандартів до утримання об'єктів благоустрою населених пунктів; удосконалення державної статистичної звітності в цій сфері; врегулювання правовідносини в цій сфері; впровадження

новітніх методів та технологій в цій сфері; встановлення вимог до залучення підприємств різних форм власності до утримання об'єктів благоустрою населених пунктів; реформування фінансово-економічних механізмів, що застосовуються в цій сфері; покращення інвестиційного клімату, у тому числі впроваджуючи проекти приватно-публічного партнерства; удосконалення системи державного контролю та механізмів контролю; встановлення обґрунтованої відповідальності за порушення законодавства в цій сфері; запровадження прозорої системи на видачу дозволів на порушення об'єктів благоустрою та видалення зелених насаджень тощо.

В подальших дослідженнях, на мою думку, необхідно запропонувати конкретні заходи щодо удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази для вирішення викладених проблем, враховуючи європейський досвід.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЖИТЛОВОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ ЗАБУДОВИ

2.1. Правовий режим і цільове призначення земель у земельному законодавстві та земельно-правовій науці

Кожна земельна ділянка, незалежно від форми власності чи використання, має конкретне цільове призначення. Цільове призначення земельної ділянки являє собою встановлені законодавством та конкретизовані відповідними органами влади припустимі межі її використання громадянами та юридичними особами. Основою для визначення цільового призначення земельної ділянки є її належність до відповідної категорії земель. Як зазначає В. І. Семчик, нормативне встановлення правового режиму земель як принцип, спрямований на правове забезпечення раціонального та ефективного використання всіх земель України, виходить з того, що саме землі є найціннішим надбанням Українського народу, яке перебуває під особливою охороною держави. Кожна з категорій земель узагальнює собою цільове призначення земельних ділянок, що до неї входять. Однак треба зазначити, що земельні ділянки, віднесені до земель однієї категорії, можуть використовуватись за різним цільовим призначенням. При дослідженні поняття правового режиму слід враховувати, що воно застосовується відносно земель (земельного фонду), окремих категорій земель і видів земель. Таке положення є досить традиційним для земельного права. Земельний кодекс України (далі – ЗК) в ч. 2 ст. 18 передбачив, що категорії земель України мають особливий правовий режим. Поділ земель за основним цільовим призначенням регламентується ст. 19 ЗК, якою закріплено такі категорії: землі

сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісгосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. В науці земельного права термін «правовий режим» має універсальне значення для характеристики різних категорій земель, виявляючи тим самим специфіку правового регулювання, притаманну тій чи іншій категорії земель. Законодавчого визначення правового режиму земель не встановлено, а тому, виходячи з аналізу чинного земельного законодавства, В. І. Андрейцев пропонує розглядати його як встановлений нормативно-правовий порядок, який визначає поведінку суб'єктів земельних правовідносин щодо земель, земельних ділянок як щодо об'єктів права власності, управління, користування, відтворення, збереження та охорони з метою їх раціонального (економного й ефективного) використання і задоволення різноманітних потреб заінтересованих осіб, захисту їх земельних прав. Поняття «правовий режим земель» існує з радянських часів, але в той період у законодавстві воно не було розкрито досить чітко, як і в сучасному українському [15]. Однак у науковій і навчальній літературі із земельного права це поняття застосовується досить часто. Вперше поняття «правовий режим» в земельному праві використав І. І. Євтихієв, який ще 1929 р. підкреслював, що для окремих розрядів земель існують різні земельні режими, які не співпадають за обсягом. Поступово категорія правового режиму набула в земельному праві універсального значення і стала застосовуватися для характеристики земель всіх категорій. Як бачимо, історично поява терміну правового режиму земель пов'язана з характеристикою категорій земель. У радянський період під правовим режимом розуміли вплив держави на земельні правовідносини, спрямований на раціональне використання та охорону земель відповідно до їх призначення. При цьому за умов державної монополії на землю не було необхідності вводити диференціацію правового режиму земель

за формами власності [16]. Правовий зв'язок, що існує між землею як об'єктом правовідносин та її правовим режимом, розкрив Г. О. Аксеньюк, який, аналізуючи землю як об'єкт земельних правовідносин, мав на увазі землю не в її природному стані, як дар природи, а землю, відносно якої встановлений певний правовий режим, завдяки чому вона і стає об'єктом права загалом і земельних правовідносин зокрема. Велику увагу поняттю «правовий режим земель» приділяв у своїх працях М. І. Краснов, який вважав, що правовим режимом земель є «певне теоретичне поняття, що узагальнює правову характеристику землі як об'єкта права і містить вказівку на коло важливих правових відносин, що виникають щодо землі». На думку О. І. Красова, «правовим режимом земель є визначення в законодавстві змісту права власності, інших прав на земельні ділянки, управління використанням і охороною земель, заходів охорони земель, що виражається в правах і обов'язках осіб, які використовують земельні ділянки, за допомогою встановлення основного цільового призначення земель, зонування, обмеження прав». Поняття «правовий режим земель» вживається для характеристики об'єкта правовідносин. Проте поняття «земля» як таке є занадто загальним, воно, як зазначають О. О. Погрібний та Г. В. Чубуков, використовується для визначення космічної матерії і складової частини системи Всесвіту, земної кулі і відособленої планети, частини земної кори. В іншому значенні вживається слово «земля» як єдине місце проживання людини, оскільки в даному випадку йдеться про відносини, які виникають у сфері взаємодії всіх компонентів природи, а також всієї сукупності матеріальних і культурно-побутових об'єктів, складових місця існування людини. М. В. Шульга вважає, що під «землею» як об'єктом земельних правовідносин необхідно розуміти найважливішу складову навколишнього природного середовища, що становить частину земної кори, яка є просторовою основою ландшафту, що знаходиться над надрами і використовується як засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві або для розташування різних об'єктів. Найбільш поширеним у вітчизняному законодавстві є визначення землі як

поверхні, що охоплює ґрунтовий шар чи територіальний простір. І. І. Каракаш пояснює це тим, що саме верхній шар землі виконує поселенські, економічні, екологічні, соціально-культурні, лікувально-оздоровчі, комунально-побутові та інші функції життєзабезпечення людини і суспільства [17]. Слід зазначити, що дати визначення поняттю «правовий режим» можна лише щодо земель, розташованих в межах території України, оскільки вона спроможна встановити єдиний правовий простір лише в межах своїх державних кордонів. Це підтверджується положенням ч. 3 ст. 18 ЗК, відповідно до якого правовий режим за межами її території визначається законодавством відповідної країни. Тому більш правильним і точним є використання поняття «правовий режим» відносно земель України або земельного фонду України. Встановлений нормативно-правовими актами і забезпечений силою державного примусу правовий режим земельного фонду спрямований на вирішення завдань і цілей земельної політики держави. Сутність правового режиму земельного фонду визначається прагненням законодавця забезпечити раціональне використання та охорону земель, виходячи з уявлень про землю як про природний об'єкт, найважливішу складову частину довкілля, природний ресурс, і створити умови для набуття, реалізації і захисту прав фізичних, юридичних осіб, територіальних громад і держави на земельні ділянки як об'єкти нерухомості. Значення землі як природного об'єкта, природного ресурсу, засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві, основи здійснення господарської та іншої діяльності визначає специфіку правового регулювання земельних відносин. Запровадження правового режиму земель обумовлене необхідністю встановлення певних обмежень правової самостійності суб'єктів з метою раціонального використання та охорони земель. Правовий режим має за мету впорядкування поведінки суб'єктів права у галузі використання та охорони земель, а також управління ними і є державно-правовим інструментом для досягнення конкретних цілей. Правовий режим земель характеризується специфічними рисами: по-перше, правовий режим є різновидом соціального режиму; по-друге, правовий режим земельного фонду

характеризується комплексністю; по-третє, правовий режим земель є родовим (загальним) поняттям відносно всіх земель, земельних ділянок в межах державних кордонів, відображає основи земельного ладу; по-четверте, правовий режим визначає поведінку суб'єктів земельних відносин і адресований учасникам цих відносин. Належна і можлива, з точки зору держави, поведінка у сфері використання та охорони земель, а також управління земельними ресурсами відображається у правових нормах, які є своєрідною моделлю земельних відносин і визначають, як треба діяти. З цієї позиції сукупність норм права, що встановлюють режим земель, є його ідеальною основою і визначає його статичний бік. Особливе місце посідають принципи, що визначають зміст всіх земельно-правових норм. Пізнання принципів, що лежать в основі регулювання земельних відносин, дозволяє ефективніше застосовувати положення земельного законодавства.

Для реалізації положень земельного законодавства, введення в певні рамки поведінки учасників суспільних відносин в галузі використання та охорони земель потрібні інші юридичні засоби: юридичні факти, правовідносини, акти реалізації, які характеризують правовий режим земель з динамічного боку. Отже, правовий режим земель можна визначити як особливий порядок правового регулювання поведінки учасників суспільних відносин у галузі використання та охорони земель, а також управління земельними ресурсами, що виражається в поєднанні юридичних засобів, спрямованих на забезпечення раціонального використання та охорони земель в інтересах всього суспільства і конкретних землевласників та землекористувачів. Як ми вже зазначали, землі України є внутрішньо неоднорідними та складаються з різних категорій земель, що мають певне економічне, госпо дарське (цільове) призначення. Цільове призначення земель є основною ознакою класифікації єдиного земельного фонду. Особливе призначення, мета використання, що лежить в основі всіх категорій земель, зумовлює наявність спеціальних норм, що встановлюють правовий режим тієї або іншої категорії земель. Таким чином, існує об'єктивна необхідність

виділення спеціального правового режиму окремих категорій земель. Правовий режим окремої категорії земель відображає особливий порядок правового регулювання поведінки учасників земельних відносин залежно від її основного цільового призначення. Для правового режиму категорії земель визначальними є конкретне цільове призначення, що вимагає особливого правового регулювання відносин щодо даної категорії земель.

Крім того, кожна категорія земель складається з земель різних видів, що мають єдиний правовий режим. Наприклад, до земель сільськогосподарського призначення, відповідно до ч. 2 ст. 22 ЗК, належать сільськогосподарські угіддя і несільськогосподарські угіддя; до земель житлової та громадської забудови, відповідно до ст. ст. 40—42 ЗК, належать земельні ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і гаражного будівництва; до земель природно-заповідного фонду, відповідно до ст. 44 ЗК, включаються території природних заповідників, національних природних парків, біосферних заповідників тощо; до земель оздоровчого призначення, відповідно до ст. 48 ЗК, належать території лікувально-оздоровчих місцевостей і курортів; до земель рекреаційного призначення, відповідно до ст. 51 ЗК, належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів тощо; до земель історико-культурного призначення, відповідно до ст. 53 ЗК, належать землі, на яких розташовані історикокультурні заповідники, музеї-заповідники, меморіальні парки, меморіальні (цивільні та військові) кладовища, могили, історичні або меморіальні садиби, будинки, споруди і пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, городища, кургани, давні поховання тощо; до земель лісгосподарського призначення, відповідно до ст. 55 ЗК, належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю; до земель водного фонду, відповідно до ст. 58 ЗК, належать землі, зайняті: морями, річками, іншими водними об'єктами, болотами,

островами, прибережними захисними смугами тощо; до земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення, відповідно до ст. ст. 65—77 ЗК, належать землі промисловості, землі транспорту (залізничного транспорту, автомобільного транспорту і дорожнього господарства, морського, річкового, авіаційного, трубопровідного транспорту та міського електротранспорту), землі зв'язку, землі енергетичної системи, землі оборони[17].

Незважаючи на наявність спільних рис, які і дозволяють поширювати на окремі земельні ділянки правовий режим тієї або іншої категорії, вважаємо за доцільне встановлення особливого порядку правового регулювання суспільних відносин щодо кожного виду земель, що дає підстави говорити про специфічний правовий режим виду земель, пов'язаний з існуванням специфіки правового регулювання в рамках однієї категорії земель. Використання і охорона відповідних видів земель, а також управління ними мають певні особливості, що вимагають встановлення специфічного правового режиму, який відрізняється як від загального правового режиму земель України, так і від спеціального правового режиму земель даної категорії. В результаті проведеного дослідження можна дійти висновку, що вивчення правового режиму земель сприятиме розвитку науки земельного права, виявленню специфіки земельних відносин і подальшому вдосконаленню земельного законодавства. Пропонуємо запровадити поділ правового режиму земель на такі види, як: загальний правовий режим (правовий режим земельного фонду, земель України); спеціальний правовий режим (правовий режим категорії земель); специфічний правовий режим (правовий режим виду земель певної категорії). В такому разі підставою для класифікації правових режимів стане економічне, господарське значення земель – їх цільове призначення. Також ми дали визначення поняттю «правовий режим земель» як особливому порядку правового регулювання поведінки учасників суспільних відносин у галузі використання та охорони земель, управління земельними ресурсами, що виражається в поєднанні юридичних засобів, задля забезпечення

раціонального використання та охорони земель в інтересах всього суспільства і конкретних землевласників, землекористувачів, в тому числі орендарів.

2.2. Специфіка правового режиму земель у межах населених пунктів, приміських зон та міських агломерацій

Відповідно до ст. 38 Земельного кодексу України (надалі – ЗК України 2001 р.) «до земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки в межах населених пунктів, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування». Виділення у складі земельного фонду України даної категорії земель стало однією з новел ЗК України 2001 р., раніше правове регулювання зазначеної категорії визначалось правовим режимом міських земель та земель державних сільськогосподарських підприємств (радянських господарств) (Земельний кодекс УСРР 1922 р.), земель населених пунктів, тобто міст, селищ міського типу і сільських населених пунктів (Земельний кодекс УРСР 1970 р. та 1990 р., 1992 р.) [18]. Незважаючи на відсутність у чинному ЗК України 2001 р. окремої категорії «землі населених пунктів», правовий режим таких земель має свої особливості, що вивчались як в рамках досліджень всіх населених пунктів, так і їх окремих видів (наприклад, міст). Специфіка правового регулювання використання земель в межах населених пунктів, як більш ширшої категорії, яка охоплює і землі громадської та житлової забудови, зумовлена їх функціональним призначенням (територіальний базис для розміщення об'єктів містобудування, виробничих сил, ведення суспільного та іншого виробництва) та визначається нормами земельного законодавства з поєднанням містобудівних вимог як до організації всієї території так і окремих її частин. Водночас, як вірно зазначає В. М. Єрмоленко, спеціальні комплексні дослідження системи вітчизняного земельного права не відводять жодного місця нормам містобудівного права у структурі земельного права, не розглядаючи їх навіть щодо земель житлової та громадської забудови.

Землі в межах населених пунктів займають незначну частину земельного фонду України (землі міст складають лише біля 2 % території України), проте концентрують на собі більшу частину продуктивних сил України, левову частку факторів, що складають антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище і являють собою небезпеку для людини. З іншого боку, в населених пунктах проживає практично все населення, захистити яке від несприятливих впливів та створити якому сприятливі умови життя і покликані вимоги щодо раціонального використання, охорони та відтворення земель населених пунктів. З огляду на це правові питання використання земель в межах населених пунктів завжди викликало значний науковий і практичний інтерес, адже зазначена категорія земель є надзвичайно різноплановою, лише в межах земель житлової та громадської забудови відповідно до «Класифікації видів цільового використання земель», затвердженої Наказом Держкомзему України № 548 від 23.07.2010 р., виділено 27 видів її використання (наприклад, для багатоквартирного чи індивідуального будівництва, закладів освіти, торгівлі, охорони здоров'я тощо) [19]. Ознаки правового режиму земель населених пунктів були сформульовані В. В. Носіком, зокрема: належність до них земельних ділянок різних категорій; системність використання за допомогою містобудівного законодавства, містобудівної та проектної документації; здійснення розпорядження ними відповідно сільською, селищною, міською радою; залежність у здійсненні права власності чи права користування земельною ділянкою від права власності на розміщених на цих земельних ділянках будівель чи споруд. Останнім часом активізувались наукові дослідження правового режиму земель населених пунктів та їх складових. У 2013 р. І. І. Сіряченко була захищена кандидатська дисертація на тему «Правове регулювання цільового використання земель в межах населених пунктів України». В ній автор дослідила загальні засади правового режиму земель у межах населених пунктів шляхом аналізу земельного законодавства про правовий режим земель в межах населених пунктів, стану наукової розробленості проблеми використання земель у межах населених

пунктів, поняття та класифікації земель, розташованих у межах населених пунктів. Особлива увага була приділена плануванню використання земель у межах населених пунктів, встановленню та зміні цільового призначення земель, які складають територію населеного пункту, як елементам правового регулювання їх використання (Сіряченко, 2013) [20]. Досліджуючи тенденції удосконалення правового регулювання цільового використання земель у межах населених пунктів України, авторка виокремила особливості правового режиму земель у межах населених пунктів та визначила юридичні критерії розмежування правового режиму земель різних категорій у межах населеного пункту. Зокрема:

1) місце розташування (у нормативно визначених межах населеного пункту);

2) функціональне використання (підпорядковано головній меті – містобудування та розвитку населеного пункту);

3) переважно несільськогосподарське використання земель у межах населених пунктів як територіального базису для розміщення об'єктів містобудування та інших об'єктів інфраструктури населеного пункту;

4) наявність містобудівних вимог до організації використання всієї інфраструктури населеного пункту;

5) перебування більшої частини земель у межах населеного пункту в комунальній власності;

6) неоднорідність складу земель у межах населених пунктів, що виявляється у розташуванні на їх території земель, які належать до інших категорій у складі земельного фонду країни (накладання правових режимів різних категорій земель);

7) особливість цільового призначення земель у межах населеного пункту (яка визначається головною метою – забезпечення потреб територіальної громади і розвитку інфраструктури населеного пункту);

8) плановий характер використання земельних ресурсів населеного пункту; зонування території населеного пункту;

9) особливості охорони земель у межах населеного пункту (наявність обмежень та обтяжень у використанні земельних ділянок у межах населеного пункту);

10) наявність значних площ земель загального користування та гарантованість охорони їх використання на праві загального використання природних ресурсів Населення будь-якої країни концентрується в межах заселених земельних територій. Земельні ресурси для населення країни є найважливішим природним засобом життєдіяльності і умовою життєзабезпечення. Водночас вони виступають як просторовий операційний базис, тобто як місця розміщення жителями сільської місцевості та городянами своїх житлових, соціальних, виробничо-господарських, побутових та інших об'єктів. Правовий режим окремих категорій (видів) земель в межах земель на селених пунктів постійно є предметом досліджень в земельному праві [21]. У 2007 р. Є.О. Івановою була захищена кандидатська дисертація на тему «Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови у містах України», яка присвячена питанням розвитку і сучасного стану правового регулювання використання земель житлової та громадської забудови у містах України. Висвітлюються основні етапи формування правового регулювання земельних відносин у містах. Аналізуються поняття та склад земель житлової та громадської забудови. Досліджуються правові форми використання земель житлової та громадської забудови в умовах включення міських земель у ринковий обіг. Визначаються особливості управління землями цієї категорії. На підставі матеріалів практики розглядаються основні види та причини порушень земельного та природоохоронного законодавства при використанні земель у містах, шляхи їх подолання. Правовий режим земель житлової та громадської забудови у містах автор пропонує розглядати як систему правових норм, що регулюють земельні відносини, які виникають, здійснюються, змінюються і припиняються в сфері приналежності, управління, використання та охорони земель в межах території міст при розміщенні житлової та громадської

забудови, а також інших об'єктів загального користування та визначають права та обов'язки суб'єктів прав на землю з метою забезпечення сприятливого середовища для життєдіяльності населення та сталого розвитку міст .

Ґрунтовне дослідження правового регулювання використання земель житлової і громадської забудови для благоустрою виконав А. І. Ріпенко, де було визначено поняття благоустрою населених пунктів як правового інституту, виокремлено його земельно-правовий і еколого-правовий зміст, та передумови становлення відповідної галузі вітчизняного законодавства. Розкрито питання правового режиму земель житлової та громадської забудови й інших земель у межах населених пунктів в аспекті використання земель даної категорії для благоустрою, а також територій приміських зон і міських агломерацій. Акцентовано увагу на особливостях використання для проведення благоустрою окремих видів (різновидів) даних земель на засадах містобудівного та землевпорядного планування та зонування[22]. Правовий режим земель громадської забудови як складової земель населених пунктів досліджував Д. В. Федчишин. На основі проведеного дослідження Д. В. Федчишин виокремив наступні основні юридичні ознаки земель громадської забудови:

- а) будучи територіальним базисом для розміщення об'єктів нерухомості, забезпечують переважно інтереси територіальної громади; б
  -) знаходяться, за загальним правилом, в межах населених пунктів;
  - в) призначені або використовуються для розміщення, будівництва, експлуатації та обслуговування будинків, споруд громадського призначення та інших об'єктів загального користування;
  - г) управління ними здійснюють міські, селищні, сільські ради;
  - д) перебувають переважно в публічній (комунальній та державній) власності
- Як бачимо, ці ознаки ґрунтуються на ознаках правового режиму земель населених пунктів, виділених раніше І. І. Сіряченко. Окремі публікації Д. В. Федчишина висвітлюють особливості охорони земель у межах сільських територій як чинник їх сталого розвитку, зокрема, аналізуються

окремі зони, які є притаманними для сільських територій. Правовому режиму земель, зайнятих зеленими насадженнями у населених пунктах, присвячено роботи Т. М. Ситнік. Автор звертала увагу, що на конкретний правовий режим земель, зайнятих зеленими насадженнями в населених пунктах, впливає правовий режим категорій земель, на яких вони зростають, з урахуванням особливостей правового режиму цих категорій, зумовлених їх розташуванням у межах населених пунктів та характерних рис загального правового режиму землі в Україні. Одним із останніх сучасних досліджень правового режиму окремих категорій земель населених пунктів є дисертація А. П. Кулинича «Правовий режим земель міських територіальних громад в Україні». Внаслідок процесів децентралізації влади, яка спрямована на добровільне об'єднання територіальних громад міст, селищ та сіл в спроможні об'єднанні територіальні громади (ОТГ), кардинально змінюється територія ОТГ. Сьогодні вона включає землі міст, селищ та сіл, що становили території територіальних громад міст, селищ та сіл, та землі за межами населених пунктів, що впливає і на особливості правового режиму цих земель [23].

Висновки до розділу 2

В основу подальшого реформування вітчизняного законодавства в сфері охорони земель у процесі містобудівної діяльності має бути покладено комплексне просторове (територіальне) планування, інструментом якого є зонування територій – сучасна альтернатива принципу цільового використання земель та розподілу земель за категоріями. У зв'язку з тим, що законодавство у сфері містобудування почало формуватися пізніше, ніж тісно пов'язані з ним земельне законодавство та законодавство про охорону довкілля, постає питання щодо узгодження окремих положень зазначених галузей, передусім у зв'язку з швидким розвитком населених пунктів, відносин власності у сфері житлового та інших видів будівництва.

Розробка та прийняття Містобудівного кодексу дозволить забезпечити систематизацію законодавства у сфері містобудування та узгодження його положень з нормами земельного та природоохоронного законодавства. Крім того, необхідність належної і ефективної охорони земель житлової та громадської забудови потребує доповнення та подальшої деталізації норм земельного законодавства в цьому напрямку.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

3.1. Зонування земель житлової та громадської забудови як юридична засада їх використання

Зонування земель — поділ земель адміністративно-територіальних утворень відповідно до категорій земель, типів землекористування та встановлення для них цільового призначення та відповідних режимів землекористування.

План зонування земель - затверджені в установленому порядку графічні матеріали, якими визначаються межі категорій земель та типів землекористування з відповідним режимом землекористування.

Об'єктом зонування виступають землі в межах населених пунктів - забудовані або призначені для здійснення забудови.

Землі за основним цільовим призначенням поділяються на такі категорії:

- землі сільськогосподарського призначення;
- землі житлової та громадської забудови;
- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісгосподарського призначення;
- землі водного фонду;

- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення (стаття 19 Земельного кодексу України).

Класифікація – це поділ земель на окремі види цільового призначення в межах категорії земель, які характеризуються власним правовим режимом, типами забудови, типами особливо цінних об'єктів тощо.

Тобто, наприклад, в межах категорії земель житлової та громадської забудови, земельна ділянка може використовуватись для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд, для колективного житлового будівництва, для будівництва і обслуговування багатоквартирного житлового будинку тощо [24].

Функціональне призначення земельної ділянки не зазначається в документах на земельну ділянку, а міститься в містобудівній документації (генеральному плані населеного пункту, плані зонування території тощо).

Зонування земель здійснюється у межах населених пунктів (стаття 180 Земельного кодексу України).

Зонування земель в межах населеного пункту реалізується шляхом розроблення відповідного плану, який є нормативно- правовим актом, що встановлює порядок планування і забудови та іншого використання територій, окремих земельних ділянок, а також перелік усіх допустимих видів, умов і обмежень забудови та іншого використання територій і окремих земельних ділянок у межах зон, визначених планом зонування.

Зонування земель у межах населених пунктів здійснюється шляхом розподілення їх на окремі земельні ділянки з врахуванням їх цільового призначення, від якого залежить і правовий режим цих ділянок.

Зонування земель у межах населених пунктів пов'язане з віднесенням певних земельних ділянок до різного ступеня містобудівної цінності.

Зонування земель в населених пунктах дозволяє здійснити розподіл території на зони при містобудівному плануванні їх розвитку. В свою чергу, при зонуванні земель встановлюється дозволене (допустиме) використання

земельних ділянок, наприклад, під забудову у відповідності з містобудівною документацією.

До складу земель населених пунктів входять земельні ділянки, віднесені згідно містобудівної документації до наступних територіальних зон:

1. Зона житлової забудови – складається із земельних ділянок для розташування житлових будинків, споруд для зберігання індивідуальних транспортних засобів, окремих вбудованих чи прибудованих об'єктів соціального і культурно-побутового обслуговування населення та інших об'єктів, що не потребують встановлення санітарно-захисних зон та не створюють негативного впливу на навколишнє середовище.

2. Суспільно-ділова зона - це земельні ділянки для розміщення адміністративних будівель органів управління, ділових, фінансових, торговельних, культурно-просвітницьких установ, громадських установ та інших багатофункціональних об'єктів;

3. Зона інженерних і транспортних інфраструктур – виділяються земельні ділянки для розміщення транспортної інфраструктури (території смуг відводу залізниці, залізничних і автовокзалів, портів, морських і річкових вокзалів, аеровокзалів, терміналів, транспортних вузлів, підприємств, установ і організацій залізничного транспортного господарства, призначених для експлуатації, утримання, будівництва, ремонту, розвитку наземних та підземних будівель та інших об'єктів транспорту та інші;

4. Рекреаційна зона - виділяються окремо рекреаційні зони, що призначаються і використовуються для відпочинку населення. Крім рекреаційних, ці території можуть виконувати функції охоронні, захисні, санітарно-гігієнічні і мати історико-культурний потенціал.

5. Зона спеціального призначення;

6. Зона військових об'єктів;

7. Інші територіальні зони (ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій»).

Територія населеного пункту може бути також поділена на зони з обмеженим режимом користування:

- охоронні зони (ст.112 Земельного кодексу України)
- зони санітарної охорони(ст.113 Земельного кодексу України)
- санітарно-захисні зони (ст.114 Земельного кодексу України)
- зони особливого режиму використання земель (ст.115 Земельного кодексу України).

Такими зонами встановлюється обмеження на використання земельної ділянки або її частини.

Віднесення земель до тієї чи іншої категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень (ч.1 статті 20 Земельного кодексу України).

Види використання земельної ділянки в межах певної категорії земель (крім земель сільськогосподарського призначення та земель оборони) визначаються її власником або користувачем самостійно в межах вимог, встановлених законом до використання земель цієї категорії, з урахуванням містобудівної документації та документації із землеустрою (ч.5 статті 20 Земельного кодексу України) [25].

До складу земель населеного пункту, зокрема, входять земельні ділянки призначені для розташування житлових будинків та споруд.

Право на забудову таких земельних ділянок здійснюють власники або користувачі за умови використання земельної ділянки відповідно до вимог містобудівної документації.

Проектування та будівництво таких об'єктів здійснюється у такому порядку:

- отримання замовником або проектувальником вихідних даних;
- розроблення проектної документації та проведення її експертизи;
- затвердження проектної документації;

- виконання підготовчих та будівельних робіт;
- прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів;
- реєстрація права власності на об'єкт містобудування.

Містобудівні умови та обмеження надаються відповідними спеціально уповноваженими органами містобудування та архітектури на безоплатній основі.

Перелік об'єктів будівництва, для проектування яких містобудівні умови та обмеження не надаються, визначає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері будівництва, містобудування та архітектури.

Спеціально уповноважений орган містобудування та архітектури визначає відповідність намірів щодо забудови земельної ділянки вимогам містобудівної документації на місцевому рівні.

Для отримання містобудівних умов та обмежень до заяви замовником додаються:

- засвідчена в установленому порядку копія документа про право власності (користування) земельною ділянкою;
- ситуаційний план (схема) щодо місцезнаходження земельної ділянки (у довільній формі);
- вкопійовання з топографо-геодезичного плану М 1:2000; кадастрова довідка з містобудівного кадастру (у разі наявності);
- черговий кадастровий план (витяг із земельного кадастру - за умови відсутності містобудівного кадастру);
- фотофіксація земельної ділянки (з оточенням);
- містобудівний розрахунок з техніко-економічними показниками запланованого об'єкта будівництва.

Містобудівні умови та обмеження видаються на підставі містобудівної документації при зверненні зацікавленої особи до уповноваженого органу з поданням визначеної документації.

Підставою відмови в наданні містобудівних умов та обмежень є, зокрема, невідповідність намірів забудови земельної ділянки положенням відповідної містобудівної документації на місцевому рівні, тобто така невідповідність встановлюється на стадії надання містобудівних умов та обмежень або у подальшому під час здійснення державно-будівельного або судового контролю.

Невідповідність намірів забудови означає, що запланований для будівництва об'єкт не відповідає вимогам містобудівної документації на місцевому рівні, тобто затвердженим текстовим та графічним матеріалам з питань регулювання планування, забудови та іншого використання територій конкретного населеного пункту.

Забудова присадибних, дачних і садових земельних ділянок може здійснюватися на підставі будівельного паспорта забудови земельної ділянки.

Будівельний паспорт визначає комплекс містобудівних та архітектурних вимог до розміщення і будівництва індивідуального (садибного) житлового будинку, садового, дачного будинку не вище двох поверхів (без урахування мансардного поверху) з площею до 500 квадратних метрів, господарських будівель і споруд, гаражів, елементів благоустрою та озеленення земельної ділянки.

За наявності плану зонування території розроблення будівельного паспорта здійснюється на його підставі. Розроблення будівельного паспорта здійснюється в межах населених пунктів - відповідно до наявної містобудівної документації на місцевому рівні.

Видача будівельного паспорта здійснюється уповноваженим органом містобудування та архітектури безпосередньо, через центри надання адміністративних послуг або через Єдиний державний портал адміністративних послуг. Будівельний паспорт надається уповноваженим органом містобудування та архітектури на безоплатній основі протягом десяти робочих днів з дня надходження пакета документів.

Зонування земель в межах населеного пункту встановлюють вимоги щодо площі земельної ділянки, її розміру (протяжності вздовж вулиці), відступів забудови (від меж земельної ділянки або червоних ліній), обмежувати висоту забудови, кількість поверхів, розміри будинків, відсоток забудови ділянки, розміри дворів та інших відкритих просторів, регламентувати розміщення і використання споруд і землі для різноманітних цілей (житла, виробництва, торгівлі та ін.) [26].

Правила повинні перешкоджати утворенню земельних ділянок, які не можна було б використовувати відповідно до їх вимог (насамперед щодо планувальних параметрів – розмірів, відступів, конфігурації тощо).

У разі відсутності плану зонування або детального плану території, передача (надання) земельних ділянок із земель державної або комунальної власності у власність чи користування фізичним та юридичним особам для містобудівних потреб забороняється, крім випадків:

- розташування на земельній ділянці будівлі (споруди), що перебуває у власності фізичної або юридичної особи;
- приватизації громадянином земельної ділянки, наданої йому в користування відповідно до закону;
- надання земельної ділянки, розташованої на території зони відчуження чи зони безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- надання земельної ділянки для розміщення лінійних об'єктів транспортної та енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, ліній електропередачі, зв'язку);
- буріння, влаштування та підключення нафтових і газових свердловин за межами населених пунктів;
- будівництва, експлуатації військових та інших оборонних об'єктів.

Передача (надання) земельних ділянок із земель державної або комунальної власності за відсутності плану зонування або детального плану території не допускається, якщо земельна ділянка:

- розташована в межах зелених зон населених пунктів, внутрішньоквартальних територій (територій міжрайонного озеленення, елементів благоустрою, спортивних майданчиків, майданчиків відпочинку та соціального обслуговування населення);
- віднесена до категорії земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, історико-культурного призначення, рекреаційного призначення (крім земель для дачного будівництва), лісогосподарського призначення.

Зміна цільового призначення земельної ділянки, яка не відповідає плану зонування території та/або детальному плану території забороняється.

До моменту внесення відповідної інформації до містобудівного та державного земельного кадастрів виконавчий орган сільської, селищної, міської ради, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації або відповідний місцевий орган виконавчої влади зобов'язані надавати за запитами фізичних та юридичних осіб письмову інформацію про наявність земельних ділянок, що можуть бути використані під забудову (стаття 24 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»).

3.2. Актуальні правові питання використання земель житлової та громадської забудови як об'єктів благоустрою

Стрімкий розвиток містобудівного та іншого освоєння земель населених пунктів робить необхідним проведення якісних і обґрунтованих заходів з благоустрою відповідних територій. Безперечно, суспільні відносини з приводу благоустрою територій потребують належного правового регулювання. З теорії права відомо, що найважливіші питання суспільного

життя регулюються законами, які містять первинні норми права, раніш не відомі правовій системі, з ключових, основних питань життя та встановлюють права і обов'язки громадян. Однак протягом досить тривалого періоду існування незалежної України суспільні відносини у сфері благоустрою населених пунктів “фрагментарно” і непослідовно регламентувалися низкою нормативно-правових актів різних галузей законодавства, що не відповідало бурхливому розвитку цих відносин в умовах ринкової економіки і не узгоджувалося з вимогами міжнародних стандартів. Окремі правові норми, присвячені благоустрою територій населених пунктів, містились у законах України: “Про місцеві державні адміністрації”, “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про основи містобудування”, “Про планування і забудову територій”, “Про архітектурну діяльність”, у деяких актах екологічного та земельного законодавства, державних будівельних нормах і правилах. Такий стан справ став причиною прийняття Верховною Радою України Закону України від 6 вересня 2005 р. “Про благоустрій населених пунктів”, який став основою подальшого формування законодавства з питань благоустрою населених пунктів. У цьому нормативно-правовому акті вперше на законодавчому рівні було розкрито зміст благоустрою населених пунктів як комплексу робіт з інженерного захисту, розчищення, осушення й озеленення території, а також соціально-економічних, організаційно-правових та екологічних заходів з поліпшення мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму та ін., що здійснюються на території населеного пункту з метою її раціонального використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту й відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля; визначені призначення і система благоустрою населених пунктів, засади управління у сфері благоустрою та відповідні повноваження владних органів і органів самоорганізації населення, перелічені об'єкти й елементи благоустрою, права і обов'язки громадян та юридичних осіб у цій сфері, поняття, зміст і призначення правил благоустрою території населеного пункту і технічної документації з питань благоустрою,

засади контролю і відповідальності у сфері благоустрою населених пунктів тощо. Закон, серед іншого, вмістив норми, які безпосередньо стосуються регулювання земельних відносин [27]. Відтак, прийняття спеціального закону надало нового поштовху для розвитку законодавства з питань благоустрою населених пунктів, тому дослідження пов'язаних з цим проблем теоретичного і практичного характеру нині вбачається вкрай актуальним. Виходячи зі змісту вказаного закону, благоустрій має здійснюватися в обов'язковому порядку на всій території кожного населеного пункту України. Відповідно до ст. 1 Закону “Про планування і забудову територій” територія – це частина земної поверхні у визначених межах (кордонах) з властивими їй географічним положенням, природними та створеними діяльністю людей умовами й ресурсами, а також з повітряним простором та розташованими під нею надрами. Слід зазначити, що зазвичай у науковій і навчальній літературі використовується саме це законодавче визначення “території”. Інакше розуміє “територію” Закон “Про благоустрій населених пунктів”. Так, територією визнається сукупність земельних ділянок у межах населеного пункту, які використовуються для розміщення об'єктів загального користування: парків, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, шляхів, площ, майданів, набережних, прибудинкових територій, пляжів, кладовищ, рекреаційних, оздоровчих, навчальних, спортивних, історико-культурних об'єктів, об'єктів промисловості, комунально-складських та інших об'єктів. У теорії земельного права відзначається, що “територія”, як правова категорія, не тотожна “земельній ділянці”, яка, відповідно до ст. 79 Земельного кодексу, є частиною земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Наявність певної території є характерною рисою кожного населеного пункту як елемента системи розселення. Територія конкретного населеного пункту складається з певних різних за призначенням земельних ділянок: одні з них слугують місцем проживання людей (зайняті житловим фондом), інші – місцем здійснення їхньої виробничої та іншої діяльності (земельні ділянки промислових підприємств тощо). Самостійну

Актуальні проблеми держави і права, роль серед цих земель у межах населеного пункту виконують ті, які використовуються для задоволення комунально-побутових і соціально-культурних потреб (наприклад, землі під об'єктами соціально-культурного та іншого призначення). У межах населених пунктів можуть бути розташовані землі під об'єктами культурної спадщини, природно-заповідного фонду, лісового та водного фондів тощо. У науці відзначається, що головні завдання використання земель у межах населених пунктів полягають у розміщенні міст, селищ, сіл, забезпеченні їх подальшого функціонування та сталого розвитку. Цьому підпорядковані правові режими всіх категорій земель, які становлять територію населених пунктів. Загальна єдність основного цільового призначення земель у межах населених пунктів пов'язана з їх несільськогосподарським використанням, з чого випливає і певна взаємозумовленість у правових режимах їх складових. Серед особливостей правового режиму земель у межах населених пунктів у земельно-правовій науці називають: наявність містобудівних вимог – як до організації всієї території, так і окремих її частин; розширення компетенції органів місцевого самоврядування у сфері використання та охорони цих земель; взаємозв'язок і підпорядкованість правового режиму всіх земель у межах населених пунктів правовому режиму земель житлової та громадської забудови як домінуючої категорії; наявність обов'язкової складової – земель, які перебувають у комунальній власності. Тому правовим режимом земель у межах населених пунктів визнається встановлений правовими нормами порядок, який визначає: структуру й цільове призначення всіх земель, що становлять територію населеного пункту і окремих категорій в його межах; приналежність цих земель певним суб'єктам; розпорядження, управління та користування ними, права і обов'язки власників земельних ділянок та землекористувачів, а також компетенцію місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в регулюванні земельних відносин [28]. Слід зазначити, що чинний Земельний кодекс у ст. 19 встановлює поділ земель України за основним цільовим призначенням на категорії, які мають

особливий правовий режим. Проте, на відміну від раніше діючого ЗК 1990 р., чинний Земельний кодекс не визначає як окрему категорію земель України “землі населених пунктів”, а проголошує лише “землі житлової та громадської забудови” як їх аналог. В.І. Андрейцев стверджує, що обмеження та зведення правового режиму земель населених пунктів до однієї зі складових цих земель призвело до значного збіднення змісту правового регулювання у цій сфері. Водночас, на погляд вченого, це не позбавляє дослідників можливості аналізувати особливості правового режиму земель населених пунктів, зважаючи на їх політико-правове, соціальне, економічне, соціально-культурне, екологічне значення у розвитку територій, адміністративно-територіальному устрої. Тому, за сучасних умов, особливості правового режиму не визначених законодавчо “земель населених пунктів” досліджуються як в юридичній, так і економічній науці. Триваюча наукова дискусія з цих питань має свій прояв, серед іншого, в тому, що в навчальній земельно–правовій літературі окремі автори розглядають як правовий режим земель категорії “житлової та громадської забудови”, так і правовий режим “земель населених пунктів”. Інші науковці досліджують правовий режим “земель у межах населених пунктів” та земель “житлової і громадської забудови” як домінуючої категорії “земель у межах населених пунктів”. Найважливіше значення в населених пунктах мають земельні ділянки, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об’єктів загального користування, які, відповідно до ст. 38 Земельного кодексу, належать до земель житлової та громадської забудови. Вказані землі використовуються як просторово-територіальний (просторовоопераційний) базис. Основними правовими критеріями, за якими ці землі відмежовуються від інших категорій, є розташування у межах населених пунктів та цільове призначення – для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об’єктів загального користування, тобто для здійснення різних видів будівництва та подальшого обслуговування будівель і споруд. Основою правого режиму земель житлової

та громадської забудови є принцип планування використання цих земель. Так, Є.О. Іванова відзначає, що забудові земель у містах завжди передують планування, яке здійснюється у цих місцях. Однак, законодавче визначення земель житлової та громадської забудови, вміщене у ст. 38 Земельного кодексу, вбачається неповним і таким, що потребує вдосконалення. Слід погодитися з точкою зору деяких дослідників з приводу того, що до земель житлової та громадської забудови мають належати не тільки земельні ділянки, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування, а й ті, що забезпечують належну експлуатацію цих об'єктів та призначені для зазначених цілей відповідно до затвердженої містобудівної документації. Не можна обійти увагою й те, що відповідно до ст. 22 Закону “Про благоустрій населених пунктів” прийняття в експлуатацію об'єктів нового будівництва, реконструкції та капітального ремонту будівель чи споруд без проведення комплексного благоустрою відповідної території забороняється, а отже такі дії тягнуть за собою певні негативні наслідки для осіб, які їх вчинили. Тому уявляється некоректним законодавче віднесення до земель житлової та громадської забудови лише земельних ділянок, зайнятих окремими об'єктами, без віднесення до земельних ділянок цієї категорії територій, необхідних для здійснення благоустрою. На наш погляд, потребує розкриття і поняття об'єкта загального користування, яке вживається у ст. 38 Земельного кодексу для визначення земель житлової та громадської забудови, але не деталізується на рівні земельного закону. У ст. 1 та 13 Закону “Про благоустрій населених пунктів” до таких об'єктів належать: парки, сквери, бульвари, вулиці, провулки, узвози, проїзди, шляхи, площі, майдани, набережні, прибудинкові території, пляжі, кладовища, рекреаційні, оздоровчі, навчальні, спортивні, історико-культурні об'єкти, об'єкти промисловості, комунально-складські та інші об'єкти. Території таких об'єктів закон відносить до об'єктів благоустрою. Проте, такі об'єкти відповідно до чинного земельного законодавства розташовуються на землях різних категорій, які мають

правовий режим, відмінний від правового режиму земель житлової та громадської забудови. Як справедливо вказує А.М. Мірошніченко, законодавство не завжди чітко визначає, як вирішуються колізії між різними правовими режимами земель, що на практиці нерідко призводить до негативних наслідків і численних порушень закону. Не здається досконалим і зміст ст. 39 Земельного кодексу, згідно з якою використання земель житлової та громадської забудови здійснюється відповідно до генерального плану населеного пункту, іншої містобудівної документації, плану земельно-господарського устрою з дотриманням державних стандартів і норм, регіональних та місцевих правил забудови. Поряд із регіональними та місцевими правилами забудови, зміст яких визначений, перш за все, Законом “Про планування і забудову територій”, для всіх населених пунктів обов’язково розробляються й затверджуються правила благоустрою території населеного пункту. Вказані правила є нормативно-правовим актом, що складається з текстової та графічної частин, і яким установлюється порядок благоустрою та утримання територій об’єктів благоустрою [29].

Висновки до розділу 3

Благоустрій територій житлової та громадської забудови має здійснюватися з урахуванням вимог використання цієї території відповідно до затвердженої містобудівної документації, регіональних і місцевих правил забудови, правил благоустрою території населеного пункту, а також установлених державних стандартів, норм і правил. Тому, враховуючи особливий статус і пріоритетний характер Земельного кодексу в системі земельного законодавства, відсутність у цьому акті норм, присвячених земельно-правовій складовій благоустрою територій житлової та громадської забудови, навряд чи є виправданою. Разом з тим, здається, що потребують перегляду й розрізнені правові норми, присвячені питанням благоустрою,

вміщені у чинних нормативно-правових актах різних галузей законодавства. Одним із шляхів подолання існуючих законодавчих неузгодженостей може стати включення до Земельного кодексу системи норм, що безпосередньо визначатимуть особливості використання земель житлової та громадської забудови для потреб благоустрою, а також узгоджуватимуться із найбільш прогресивними положеннями діючого законодавства з питань благоустрою населених пунктів. У цьому контексті до земель житлової та громадської забудови, на мій погляд, слід віднести земельні ділянки, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування, їх належної експлуатації та обслуговування, а також земельні ділянки, необхідні для благоустрою відповідних територій. Потребує доповнення й ст. 39 Земельного кодексу вказівкою на те, що використання земель житлової та громадської забудови здійснюється відповідно до затвердженої містобудівної і землевпорядної документації з дотриманням, серед іншого, правил благоустрою території населених пунктів, а також установлених державних стандартів, норм і правил.

РОЗДІЛ 4.

Охорона навколишнього середовища, як невід’ємна частина раціонального використання земельних ресурсів

Ґрунтовий покрив – найважливіша природна основа. Його роль у житті суспільства визначається тим, що ґрунт є основним джерелом продовольства, що забезпечує 95-97% продовольчих ресурсів для населення планети. Особлива властивість ґрунтового покриву - його родючість, під яким розуміється сукупність властивостей ґрунту, що забезпечують урожай сільськогосподарських культур. Природна родючість ґрунту пов'язана із запасом поживних речовин у ньому та його водним, повітряним та тепловим режимами. Ґрунт забезпечує потребу рослин у водному та азотному харчуванні, будучи найважливішим агентом їх фотосинтетичної діяльності. Родючість ґрунту залежить також від величини акумульованої в ній сонячної енергії. Рослинність акумулює щорічно велику кількість сонячної енергії під час фотосинтезу та створення біомаси, трансформуючись у $n \cdot 10^{10}$ т. органічної речовини [30]. Більшість синтезованої органічної речовини внаслідок її розкладання повертається у ґрунт та воду. Споживання фітомаси людиною оцінюється величиною порядку $3.6 \cdot 10^8$ т. Ґрунтовий покрив належить до саморегулюючої біологічної системи, що є найважливішою частиною біосфери загалом. Живі організми, рослини та тварини, що населяють Землю, фіксують сонячну енергію у формі фіто- або зоомаси. Продуктивність наземних екосистем залежить від теплового та водного балансів земної поверхні, що визначає різноманіття форм обміну енергією та речовиною в межах географічної оболонки планети. Земельні ресурси світу Земельні ресурси - земна поверхня, придатна проживання людини й у будь-

яких видів господарську діяльність. Земельні ресурси характеризуються величиною території та її якістю: рельєфом, ґрунтовим покривом та комплексом інших природних умов. У поняття «земля» дуже часто вкладають сенс терміну «територія», тобто простору, на якому виникло, існує та розвивається людське суспільство. Від цього значення землі як простору життя суспільства відрізняється її значення як природного ресурсу, що використовується в господарстві (як головний засіб виробництва продовольства та сировини у сільському господарстві, арени для будівництва промислових та цивільних об'єктів, прокладання транспортних магістралей тощо). Інакше кажучи, до земельних ресурсів відносять землі, використовувані чи придатні до використання у господарських цілях. Площа земельних ресурсів світу (134 млн. кв. км) відносно невелика і становить лише 26,3% від загальної площі нашої планети (510 млн. кв. км). По відношенню до площі суші (149 млн кв. км) їхня частка значно вища і становить 89,9% (решта — близько 15 млн кв. км займають крижані пустелі Арктики та Антарктики). Однак при цьому більше третини площі земельних ресурсів (33%) припадає на малопродуктивні, тобто придатні, але не використовуються в господарстві землі (різноманітні незручності - болота, тундри, полярні, високогірні та аридні пустелі, карстові райони, скельні ґрунти, прибережні піски та ін), освоєння яких вимагає величезних капітальних витрат.

Тому винятково важливе значення має раціональне використання вже залучених у господарський оборот земельних ресурсів, тобто земель, які використовуються для виробництва продуктів харчування та сировини (сільськогосподарські угіддя), земель, покритих лісом, та ін. Сільськогосподарські угіддя займають 48,1 млн. кв. км (4810 млн га), або близько 36% світового земельного фонду, вкриті лісом площі – 38 млн кв. км (28%), антропогенні ландшафти (населені пункти, промислові зони, транспортні лінії тощо) – приблизно 4 млн кв. км (3%). У складі сільськогосподарських угідь рілля, багаторічні насадження (сади, виноградники, плантації) та ін. оброблювані землі становлять 13,4 млн. кв. км,

природні луки та пасовища – 34,7 млн кв. км (3470 млн. га). Таким чином, під рілля — основне джерело отримання продовольства, фуражу та сировини використовується лише 10% земельних ресурсів світу. У середньому душу населення світі припадає 0,3-0,4 га ріллі. Більшість (близько 70%) оброблюваних земель світу знаходиться в Європі, Азії та Північній Америці. Питома забезпеченість рілля у зв'язку з високою заселеністю території тут відносно невелика і становить 0,15 га в Азії, 0,3 га в Європі, 0,6 га в Північній Америці [31].

Землеробство має високо-інтенсивний характер. У Європі (без країн СНД) найвищий серед регіонів рівень розораності (понад 40%) та забудованості земель (селітебні землі). Природних пасовищ і лук залишилося дуже мало, і збереглися вони в основному в Північній Європі. У зарубіжній Азії, що зосереджує третину оброблюваних земель світу, високу розораність мають добре забезпечені вологою, мусонні південні та східні окраїнні частини її території. Тут сконцентровано близько 90% її орних земель, а розораність в окремих місцях (Велика Китайська рівнина, басейни Гангу, Інду та ін) досягає 70-80%. Великі аридні пустельні, напівпустельні та високогірні райони Південно-Західної та Центральної Азії та використовуються переважно під пасовища. У Північній Америці сильно розорані та забудовані (на 60—80%) області Центральних та Великих рівнин, субтропіків та тропіків США та рівнинні області півдня Канади. У складі земельних угідь інших регіонів світу - Австралії, Південної Америки та Африки переважають пасовища. В Австралії 60% земель використовують під пасовища. При невисокій частці земель, що обробляються (всього 6% земельного фонду), внаслідок незначної заселеності території, тут найвища у світі забезпеченість ріллям — понад 1,8 га на душу населення. Области, зайняті ріллею, обмежені в основному східною та південно-східною окраїною материка. У Південній Америці та Африці також, при порівняно високій частці пасовищних земель (використовується приблизно 20% земельних угідь), дуже низька розораність території (близько 10%).

Показники питомої забезпеченості рілля перебувають у середньому рівні й становлять 0,5 га у Південній Америці і 0,3 га у Африці. І в Африці, і в Південній Америці найбільш розорані північні та південні околиці материка. Відмінності використання земельних ресурсів спостерігаються і в країнах світу. Найбільші розміри ріллі мають найбільші на території країни — США (185 млн га), Індія (160), Росія (134), Китай (95), Канада (46), Казахстан (36), Україна (34 млн га). Частка оброблюваних земель у загальному земельному фонді країн світу рідко перевищує 30%. Цей показник становить: в Індії – 57,1%, Польщі – 46,9, Італії – 40,3, Франції – 35,3, Німеччині – 33,9, США – 19,6, Україні – 13,1, Китаї – 10,3, Росії – 7,8, Австралії – 6, Канаді – 4,9, Єгипті – 2,8%. За забезпеченістю рілля на душу населення в Австралії та Канаді по 1,8 га, в Україні – 0,9 га, в Росії – 0,8 га, у США на душу населення припадає – 0,6 га ріллі, у ФРН – 0,12 га, у Великій Британії – 0,11 га, у Китаї – 0,09 га, в Єгипті – 0,05 га, в Японії – 0,03 га. Загалом у світі резервів для сільськогосподарського освоєння земель майже немає. У більшості країн світу незасвоєними залишаються ліси та малопродуктивні землі. Більше того, відзначається погіршення, деградація, скорочення використовуваних сільськогосподарських земель (внаслідок водної та вітрової ерозії, заболочування та засолення, опустелювання, промислового та транспортного будівництва тощо) [32].

Земельні ресурси України відіграють велику роль в агропромисловому комплексі України. За свої багаті чорноземи та величезні земельні угіддя Україну здавна називають “житницею Європи”. Сьогодні Україна експортує зерно та овочі, молоко та м'ясо не лише до Європи, а й до багатьох інших країн світу. Помірний клімат країни, достаток родючих земель та невеликі витрати на вирощування створюють сприятливі умови для високих урожаїв досить широкого асортименту культур. В даний час земельні ресурси сильно виснажені, причина тому — проблеми забруднення довкілля людини.

Розглянемо структуру землекористування в Україні. Україна належить до країн, найбільш забезпечених земельними ресурсами. Однак за досить великих розмірів території наша країна має відносно невелику кількість земельних угідь, сприятливих для життя та господарської діяльності людини. Понад 10% площі країни зайнято малопродуктивними землями степів, 8% - болотами та заболоченими землями, 15% - напівпустель, у тому числі 3% - рухомими пісками, 5% - високогірними районами. Сільськогосподарські угіддя становлять лише 25% від загальної площі України. Вони складаються з ріллі, садів, виноградників, сінокосів та пасовищ.

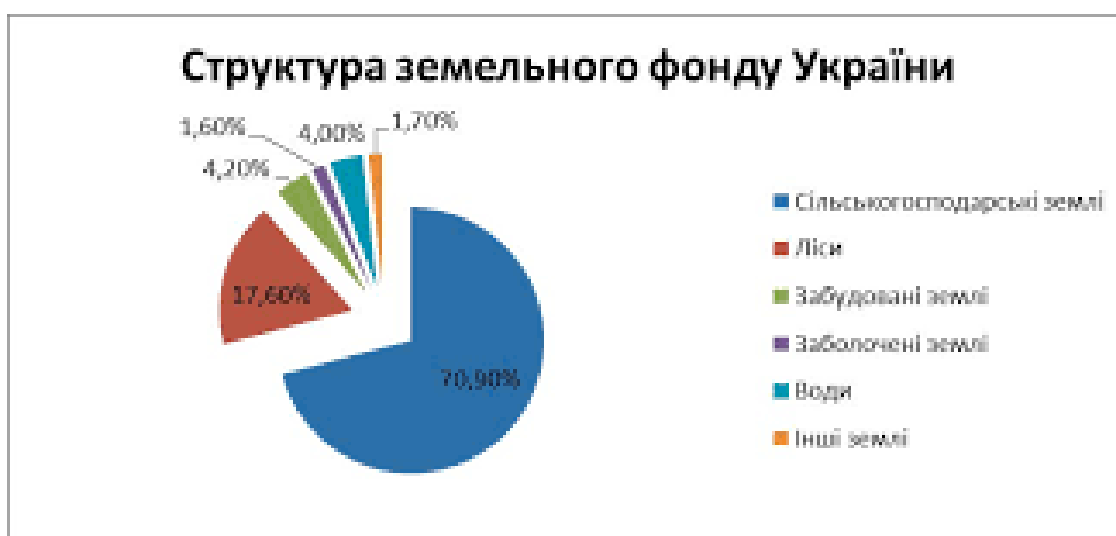

Рис. 4.1.1 – Структура земельного фонду України

Департамент державного земельного кадастру публікував дані щодо земельного фонду України станом на 1 січня 2010 року відповідно до розподілу за основними видами земельних угідь та економічної діяльності та подає динаміку змін земельного фонду України за період з 01.01.2014 по 01.01.2018. За чотири роки, починаючи з 1 січня 2014 року, структура земельного фонду змінилася за основними видами угідь, зокрема, площа сільськогосподарських земель зменшилася на 128,9 тис. гектарів (тільки за 2015 рік – на 31,1 тис. га); позитивну динаміку мають ліси та лісопокриті території, площа яких за вказаний період збільшилась на 88,2 тис. га; забудованих земель стало на 31,6 тис. га більше; відкритих заболочених – на 13,4 тис. га, і, незважаючи на негативні тенденції, зокрема, такі як намивні

піски та висихання річок, територія суші зменшилась на 6,6 тис. га, а води відповідно збільшилося на таку саму площу. Причинами зменшення площі сільгоспугідь є порушення та деградація ґрунтового покриву, відведення земель під забудову міст, селищ та промислових підприємств. Значна частина орних земель України розташовується по схилах балок, річкових долин, пагорбів, передгір'їв та гір. На полях із ухилом поверхні понад 2–3 градуси при безперервній обробці розвивається ерозія. Процесами водної ерозії в нашій країні торкнулися десятки тисяч гектарів ріллі. Ґрунт - це пухкий поверхневий шар суші, утворення якого відбувалося в протягом тривалого часу у процесі взаємодії материнської породи, рослин, тварин, мікроорганізмів, клімату та рельєфу. Фонд чорноземних ґрунтів України складає близько 16 млн. га. Це лише близько 6% загальної площі, але на ній розміщується більше половини всієї ріллі і виробляється близько 80% всієї землеробської продукції. Структура ґрунтового покриву складається з наступних типів ґрунтів: тундрово-глеєві, підзолисті, сірі лісові, чорнозем, каштанова, бура напівпустельна, сірозем зрошуваний, бура пустельна засоленна. Якщо взяти всю сушу України за 100%, то вона розділиться так: 16% ґрунту гір, 4% ґрунту заплав, 17% сіроземи та солончаки, 7% каштанові бурі та солонці, 6% чорноземи. 19% червоноземи, 7% буроземи, 9% дерново-підзолисті та болотяні, 15% ґрунту степів. Площа ерозійно-небезпечних і схильних до ерозії сільськогосподарських угідь становить 124 млн. га (56%), з них 87.3 млн. га ріллі. За даними державного обліку 1990 р., загальна площа ярів склала 2.4 млн. га, 26.2 млн. га ріллі (20.4%) розташовано на змитих ґрунтах, 2.1 млн. га (1.7%) схильна до спільного впливу водної та вітрової ерозії, 7. га (6.1%) дефльовано, всього дефляційно небезпечними землями вважаються 44 млн. га (32.2%). Зростають площі еродованих чорноземів. Останні 15–20 років вони зростали загалом на 250–300 тис. га/рік. На багатьох розчленованих територіях із чорноземними ґрунтами 50% і більше розораних земель еродовані. Щорічно до 25–30 тис. га чорноземів втрачаються внаслідок зростання ярів. Проведення ґрунтозахисних заходів в останні роки скорочується. У 1991 р. безвідвальний

обробіток ґрунту зі збереженням стерні на поверхні було проведено на площі 19.7 млн. га, обробіток ґрунту впоперек схилів — на 13.7 млн. га, що менше, ніж у 1988 р., на 8.6 та 5.9 млн. га відповідно. У 1992 р. закладено захисних лісових насаджень на 16.1 тис. га менше, ніж у 1991 р. Аналогічний стан був і 1993 р. На великих площах відбувається зниження продуктивності ґрунтів через зменшення вмісту гумусу. Тільки за останні 20 років запаси гумусу скоротилися на 25–30%, а щорічні втрати загалом по Україні становлять 11.4 млн. т. За даними агрохімічного обстеження, в Україні 16.5 млн. га ріллі характеризуються дуже низьким вмістом гумусу, 21 млн. га. низьким. Гумусованість чорноземів центральних чорноземних областей протягом останніх 100 років знизилася майже вдвічі — від 14 до 7%, а щорічні втрати гумусу в чорноземах становлять у середньому 0.5–1 т/га. В Україні корінні цукрових буряків, які надходять на переробку, містять у загальній масі 15-16% ґрунту. Повернення накопиченого на цукрових заводах родючої частини ґрунту - один із важливих засобів раціонального використання земель у сільському господарстві. Площі меліорованих земель, які перебувають у незадовільному стані, загалом по Україні скоротилися на 105 тис. га. У незадовільному стані знаходиться 771 тис. га зрошуваних земель, у тому числі через неприпустиму глибину рівня ґрунтових вод — 325 тис. га, засолення — 292 тис. га, одночасної наявності неприпустимої глибини рівня ґрунтових вод та засолення ґрунтів — 154 тис. га . Загальна площа засолених земель становить 18.4 млн. га (19.9% площі сільгоспугідь), у тому числі 25.6 млн. га ґрунтів солонцевих комплексів. Площа орних засолених земель – 12.9 млн. га. Зростають коні перезволожених та заболочених земель, що використовуються під рілля. Вони становили 8 млн. га Загальна площа земель, порушених внаслідок видобутку корисних копалин, проведення будівельних та геологорозвідувальних робіт, становить 1.1 млн. га, з яких 0.7 млн. га порушено у період останніх 30 років. Понад 50% цієї площі займали сільськогосподарські угіддя [33].

Причини забруднень земельних ресурсів Найціннішим багатством України є земля, адже нам належить близько 28% світових площ ґрунтів чорноземного типу, які ми знищуємо внаслідок безграмотного, хижацького використання природних ресурсів. Забруднення ґрунтів пестицидами За десятки років використання ці хімікати накопичилися у ґрунті. Вони потрапляють у рослини, а також у джерела води та, відповідно, у рибу. Страждає і тваринництво: худоба харчується обробленими хімікатами рослинами і до того ж отримує ін'єкції гормонів росту та антибіотиків. У результаті вся "хімія" вбудовується в тканини тварин. Факти очевидні – ми ризикуємо одержати значні дози пестицидів щодня. Викликає тривогу, що багато з цих хімікатів є біологічними отрутами, розрахованими на знищення, і в організмі людини вони повільно, прогресуюче руйнують клітини та органи. В Україні щорічне використання пестицидів наприкінці ХХ ст. досягло 190 тис. т. Найбільший внесок у сумарне територіальне навантаження вносили гербіциди, призначені для боротьби з бур'янами. Їхня частка досягала 53,8%. Частка фунгіцидів (речовин для боротьби з грибковими хворобами рослин) становила 25,1%, інсектицидів (для знищення комах-шкідників) та акарицидів (для знищення кліщів на рослинах) сумарно – 19,1%. Загалом по Україні забруднений пестицидами ґрунт виявлено на 9.3% обстеженої площі у 32 тис. га. Відзначено тенденцію зменшення вмісту пестицидів у ґрунтах Херсонської області, на колишньому рівні залишилося забруднення ґрунтів Криму, Чернівецької, Київської, Дніпропетровської та Львівської областей. До регіонів із значним забрудненням ґрунту слід віднести Сумську та Львівську області. Пестициди забруднюють довкілля як при їх застосуванні на полях, а й у процесі виробництва, зберігання, перевезення та знищення. Вони провокують рак, спадкові порушення імунної системи, хвороби нирок та печінки, захворювання нервової системи, розлади зору тощо. У країнах щорічно 25 млн. людина отруюються і 20 тис. помирає внаслідок впливу пестицидів. На кожну особу, яка проживає на території колишнього СРСР, припадає в середньому 28.5 кг застосованих пестицидів. Широке застосування

пестицидів у сільськогосподарській практиці призвело до того, що всі країни так чи інакше стикаються із проблемами відходів пестицидів. Для країн, що розвиваються, основною проблемою є ліквідація невикористовуваних і непридатних запасів пестицидів, а також рекультивація прилеглих ділянок. Джерелом надходження отрутохімікатів до екосистеми є старі склади отрутохімікатів, звалища, аеродроми сільськогосподарської авіації. В Україні в кожному районі є 1-2 такі склади. Навіть у тих випадках, коли пестициди утилізовані, ґрунти навколо складських приміщень сильно забруднені пестицидами та їх стійкими метаболітами. Як показали дослідження, проведені в Україні у 2001-2004 рр., концентрація заборонених хлорорганічних пестицидів у ґрунті навколо недіючих складів може перевищувати гігієнічні норми у сотні разів. Таким чином, ґрунти санітарних зон складів отрутохімікатів є джерелом забруднення та потребують очищення [34].

Очищення ґрунтів від пестицидів є найскладнішим випадком позбавлення відходів через особливості та різноманітність як типів ґрунтів, так і пестицидів. На сьогоднішній момент існує два основних напрямки очищення ґрунтів: відділення пестициду від ґрунту та пряма обробка ґрунтів: при цьому використовується високочастотне нагрівання, електрокінетична обробка, промивання ґрунтів, екстракція розчинниками та термічна десорбція. Всі ці способи дуже дорогі. Останні дослідження з цього питання дозволили розробити комплексний підхід для очищення ґрунтів від пестицидів:

- технічна рекультивація – зняття та переміщення максимально забрудненої товщі ґрунту, транспортування та нанесення шару незабруднених ґрунтів на поверхню переміщеної забрудненої товщі та рекультивовану територію, при цьому найбільш забруднена частина ґрунту (до 0,3 м) та залишки будівельних конструкцій складуються. ;

- інженерна рекультивація – в основі формованої забрудненої товщі та незабруднених ґрунтів, що перекривають, закладається дренаж, який відводить забруднені підземні води та інфільтруючі опади на очищення в

біоінженерні споруди;

- біологічна рекультивація – висадження спеціально підібраних деревних, чагарникових та трав'янистих рослин по поверхні похованих залишків складу та ґрунтів.

Фітотехнології пропонують набір стратегій природного відновлення забруднених пестицидами ґрунтів та ґрунтових вод. Ці методи очищення не вимагають великих витрат. Вони непридатні для знищення великих запасів пестицидів, а найбільш підходящим є використання фітотехнологій на фінальній стадії очищення сильно забруднених областей і відновлення слабо забруднених зон навколо зони сильного забруднення. Одним із найбільш важливих аспектів вирішення цієї проблеми є підбір рослин, здатних рости на забруднених ґрунтах і при цьому накопичувати стійкі ксенобіотики у значній кількості. У світі є великий досвід використання здатності рослин до очищення забруднених ґрунтів. Для сильно забруднених пестицидами ділянок найкращий спосіб – засадження рослинами. Старі полігони поховання пестицидів повинні бути ефективно ізольовані, щоб уникнути поверхневої ерозії, ерозії покривів та для запобігання надходженню забруднювачів у підземні та поверхневі води [35].

Рослинний покрив – це перспективний шлях розвитку стійких покривів, який є дуже ефективним для ізоляції старих полігонів поховання пестицидів. Було виявлено, що деякі види рослин здатні не лише витримувати наявність, але й поглинати та накопичувати в десятки – сотні тисяч разів більше іонів свинцю, ртуті, цинку чи інших токсичних речовин, ніж інші. Це відкриття дозволило знайти просте рішення - тепер для очищення ґрунту необхідно всього засіяти його потрібним видом рослини, а в кінці сезону зібрати «урожай» і вивезти на спеціальне поховання. Один із ключових моментів фіторемедіації – оптимальний склад толерантних видів рослин, здатних не тільки вижити в умовах забруднень, але трансформувати та знешкодити в їх. Таким чином, використання комплексного підходу для очищення ґрунтів від пестицидів дозволить успішно рекультивувати та повернути у господарське

користування величезні площі земель, які раніше вважалися безповоротно загубленими, за мінімальних експлуатаційних та капітальних витрат. Забруднення ґрунтів токсикантами промислового походження Справжнім лихом для країни є відходи. Загальна кількість накопичених у країні відходів — близько 50 млрд. т, щорічно утворюється понад 4.5 млрд. т, під складування зайнято 250 тис. га. За рік утворюється понад 50 млн. т токсичних промислових відходів, всього їх накопичено понад 1,6 млрд. т. Величезна кількість токсичних відходів зберігається і зберігається у зовсім не пристосованих для цього місцях. Основний обсяг відходів розміщується на звалищах, у відвалах та полігонах. В Україні немає жодного підприємства (полігону) зі знешкодження та захоронення токсичних відходів, що відповідає сучасним вимогам. У країні відсутня державна статистична звітність щодо відходів. Радіоактивні відходи сумарною активністю близько 4 млрд. Кюрі перебувають у сховищах, частина яких — це відкриті басейни, водоймища та приповерхневі поховання. 60 тис. га зайнято відвалами породи та шламом, що утворилися при видобутку та переробці уранових та торієвих руд та мають підвищений радіоактивний фон. Частина відходів атомної енергетики зберігається біля АЕС. У дивовижній країні утворюється понад 130 млн. тонн твердих побутових відходів. Але деякі західні фірми пропонують нам захороняти або "переробляти" ще й їхні власні відходи... Для розвинених країн зараз існує, мабуть, єдиний ринок, що приносить дуже великі доходи в Україні, — ринок збуту відходів. Ґрунти навколо великих міст та великих підприємств кольорової та чорної металургії, хімічної та нафтохімічної промисловості, машинобудування на відстані кілька десятків кілометрів забруднені важкими металами, нафтопродуктами, сполуками фтору та іншими токсичними речовинами. З обстежених 85 міст України найбільше забруднення схильні до ґрунтів поблизу м. Івано-Франківськ, Львів, Чернівці. Середній вміст свинцю у ґрунтах п'ятикілометрової зони навколо обстежених міст знаходиться в межах 0.4–80 ГДК. Перевищення ГДК у 10 разів і більше відзначено в Івано-Франківську, Білій церкві, Львові. Середній вміст марганцю навколо

підприємств чорної металургії коливається в межах 0.05–6 ГДК (у Яремчі, Дніпродзержинську та с. Схід). Середній вміст ванадію у ґрунтах з спостерігається в межах 0.07–1.5 ГДК у Дніпродзержинську, Сумах, Миколаєві та Дніпропетровську. Середній вміст міді у ґрунтах із перевищенням у 10 разів виявлено у передмістях Києва, Львова, Донецька. Поблизу Запоріжжя ґрунти забруднені нікелем та кобальтом більш ніж у 10 разів вищі за норму. Забруднення ґрунтів нафтою у місцях, пов'язаних з її видобутком, переробкою, транспортуванням та розподілом, перевищує фонове у десятки разів. На відстані 10 км у західному та східному напрямках від Львова та Івано-Франківська вміст нафти у ґрунті перевищував фонове значення у 33 рази. За 15 років досліджень на території України виявлено три міста, які за сумарним показником забруднення ґрунту у місті та в радіусі від нього до 5 км відносяться до надзвичайно небезпечно забруднених. Це Запоріжжя, Донецьк та Дніпродзержинськ. Хімічне забруднення ґрунтів у сільському господарстві Хімічні добрива відіграють важливу роль у підвищенні врожаїв у світі. Але поступово все частіше звучать попереджувальні про небезпеку їхнього інтенсивного використання. Хімікати застосовуються для боротьби з комахами, шкідниками, бур'янами, і, як результат цієї боротьби, продуктивність дійсно зростає. Але рік за роком у ґрунтах накопичується все більше токсичних речовин, які поступово переходять у рослини, а потім у їжу людині. Хімікати, які у ґрунті, поступово забруднюють і прилеглі водойми, і повітря [36]. Стає просто небезпечно працювати на таких полях. Гинуть не лише люди, а й риби, птахи, комахи, що полювали на шкідників. А з іншого боку, з'являються нові види комах – шкідників, не сприйнятливих навіть до нових хімікатів, що знову веде до втрати продуктивності. В Україні спостерігається найвищий рівень антропогенних та техногенних навантажень, які у 6-7 разів перевищили рівень найрозвиненіших європейських країн. Як відомо, прогрес у галузі рослинництва у другій половині ХХ століття був пов'язаний насамперед з хімізацією сільського господарства, з широким застосуванням мінеральних

добрив та хімічних засобів захисту рослин. Але згодом стало ясно, що хімізація принесла не лише зростання врожайності. Шалена гонитва за високими врожайми обернулася для європейського півдня численними бідами. У районах рисосіяння на кожний гектар вноситься 1700кг добрив та 20кг отрутохімікатів. Значна їх частина змивається у річки та Азовське море. Накопичуються вони й у ґрунті, й у повітрі, й у організмах людей. Допустимі межі давно і значно перекрыті. Процес хімізації, який здійснюється був понад п'ятдесят років, призвів до накопичення в землі, водоймах, рослинах і навіть у самій сільськогосподарській продукції небезпечних для людини і всього живого хімічних елементів. Сьогодні вже очевидно та загально визнано, що курс на тотальну хімізацію сільськогосподарського виробництва вичерпав себе, що необхідний новий шлях розвитку аграрного виробництва, основною характеристикою якого стане біологічно обґрунтоване нормування антропогенних навантажень на довкілля. До чого призвело хімічне забруднення довкілля. Згідно з екологічними дослідженнями, площа щодо чистих територій України становить близько 420 тис.га, або не більше ніж 7% усієї території держави. Це окремі райони, переважно гірські, у Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях та АР Крим. До малозабруднених належить близько 15% території України, забруднених та дуже забруднених — відповідно 40 та 30%. Як правило, напружену екологічну ситуацію мають регіони з найвищою густотою населення. Це Донбас, Кривбас, Харківська, Запорізька, Дніпропетровська та інші промислово насичені агломерації, де мешкає майже чверть всього населення України. Якщо у Херсонській області на 1000 кв.м припадає 7 підприємств, то на Донеччині — майже 30; якщо у Житомирській області викиди шкідливих речовин у повітряний басейн на 1 кв.м становлять 2,3 т, то на Донеччині — 86,5 т. У Вінницькій області у розрахунку на 1 кв.м припадає 234 м забруднених стічних вод, а на Донеччині - 36,3 тис.куб.м, або у 155 разів більше! У таких районах майже всі водоймища отруєні, повністю підірваний їхній самоочисний потенціал. В наш час практично у всіх розвинених країнах світу ведуться наукові дослідження, мета

яких — створення нових систем землеробства, які б забезпечили зменшення антропогенного тиску на природу, скорочення використання шкідливих для навколишнього середовища хімічних речовин, вирощування екологічно чистої продукції. Свого часу у цій галузі активно працювали й українські вчені. Але хронічне недофінансування науки різко обмежило можливості наших дослідників. У зв'язку з цим особливу цінність мають роботи в галузі мікрохвильової технології: з її допомогою можна значно обмежити використання отрутохімікатів практично на всіх етапах вирощування та зберігання продукції рослинництва, від передпосівної обробки зерен до навантаження зерна на морські судна для здійснення експортних поставок. Не можна не сказати і про економічний бік питання. Щороку наші селяни витрачають на придбання отрутохімікатів (переважно закордонних) суми, що вимірюються мільярдами гривень. Якби вдалося хоча б частково замінити отрутохімікати мікрохвильовою обробкою, вітчизняні сільгоспвиробники отримали додатково потужний фінансовий ресурс. Охорона земель як об'єкта природного середовища Земля в Україні охороняється як основа життя та діяльності народів, які мешкають на відповідній території. Тому використання земель має здійснюватися способами, що забезпечують збереження екологічних систем, здатності землі бути засобом виробництва у сільському господарстві та лісовому господарстві, основою здійснення господарської та інших видів діяльності. Цілями охорони земель є:

- 1) запобігання деградації, забруднення, захаращення, порушення земель, інших негативних (шкідливих) впливів господарської діяльності;

- 2) забезпечення поліпшення та відновлення земель, що зазнали деградації, забруднення, захаращення, порушення, інших негативних (шкідливих) впливів господарської діяльності

Україна належить до держав із дуже високим рівнем антропогенних та техногенних навантажень на земельні ресурси. Тільки внаслідок забруднення побутовими відходами та стічними водами щороку за користуванням вилучається близько 50 тисяч гектарів орних земель, продовжують розорюватися нові земельні площі. Загальна площа

розораних земель сягає 57 відсотків. Незважаючи на те, що останнім часом внесення мінеральних добрив значно скоротилося, фахівці стверджують, що сільськогосподарські угіддя перенасичені пестицидами та отрутохімікатами. надмірна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва супроводжується максимально можливим освоєнням земельного фонду

Однією з основних причин деградаційних процесів є тотальна розораність земель України. Якщо Україна займає в Європі 5,7% території, то площа територій сільськогосподарських угідь становить 18,9%, а ріллі – 26,6%. Служба житницею для колишнього СРСР надто дорога для України, для нас, її громадян, для наших нащадків. Адже ступінь освоєння земельного фонду становить близько 60% порівняно з 10% у колишньому Союзі та 12% у США. За загальної площі сільськогосподарських угідь 39,4 млн.га під ріллом перебувають 32,3 млн.га, що становить 82%. У Вінницькій, Тернопільській та Кіровоградській областях цей показник сягає 90%, а в окремих районах – 96%. У той же час у Великій Британії розорано 18, 5%, у ФРН – 32%, у США – 20% сільськогосподарських угідь. Для аналізу процесів, що відбуваються в Україні із землею та у пошуках виходу з кризової ситуації, потрібно мати на увазі, що так звана земельна реформа 1991-2009 значно ускладнила ситуацію з лікуванням хвороб землі. У ході земельних перетворень було практично ліквідовано існуючу систему землеустрою, через яку здійснювалися основні функції держави з управління земельними ресурсами: облік та оцінка земель, планування та організація раціонального використання земель та їх охорона, інформаційне забезпечення з державного земельного кадастру, державного моніторингу земель, оцінки земель, державного земельного контролю. Наслідком руйнування системи землеустрою є порушення порядку та комплексності у проведенні землевпорядних робіт та, як наслідок, зниження ефективності землеволодіння та землекористування, особливо на землях сільськогосподарського призначення. У власності держави наразі перебуває 29,6 млн.га (49%), у приватній – 30,6 млн.га (50,8%) та 117 тис.га (0,2%) – у колективній [37]. Ще глибші зміни у структурі власності відбулися із землями

сільськогосподарського призначення. Із 41,7 млн.га загальної площі сільськогосподарських угідь у державній власності залишилося 11,4 млн.га (27,3%), у приватну власність передано 30,3 млн.га (72,6%), а у колективній власності залишилося 42,8 тис. га (0,1%). Рілля розподілено відповідно з 32,4 млн.га: 6 млн.га (18%), 26,4 млн.га (81,5%), 24 тис.га (0,1%). Водночас через незавершеність земельного законодавства та відсутність наукового та фінансового забезпечення не здійснено розмежування земель державної та комунальної власності (9,7%), не завершено встановлення меж населених пунктів (64,3%) та земель природно-заповідного, оздоровчого та рекреаційного призначення. (35%), залишаються неупорядкованими землі особливого режиму використання — оборони (15%) та під розвіданими загальнодержавного значення корисними копалинами (5%), особливо цінні землі – науки (7%). Недостатньо врегульований законом продаж мінеральних добрив та агрохімікатів спричинив ввезення в країну отрутохімікатів іноземного виробництва, що може призвести до закупівлі їх у тих виробників, продукція яких заборонена для використання з екологічних причин. Значні площі сільськогосподарських угідь розташовані вздовж доріг з інтенсивним рухом машин та забруднюються важкими металами. Отже, вирішення проблеми охорони землі за сучасних умов є дуже невідкладними. Питання збереження та охорони землі займають чільне місце у законодавстві України, яке враховує специфіку земель як засоби виробництва та умови життєдіяльності людей, об'єктивну обмеженість землі у просторі, незмінність її розташування, нерозривний зв'язок із природним середовищем.

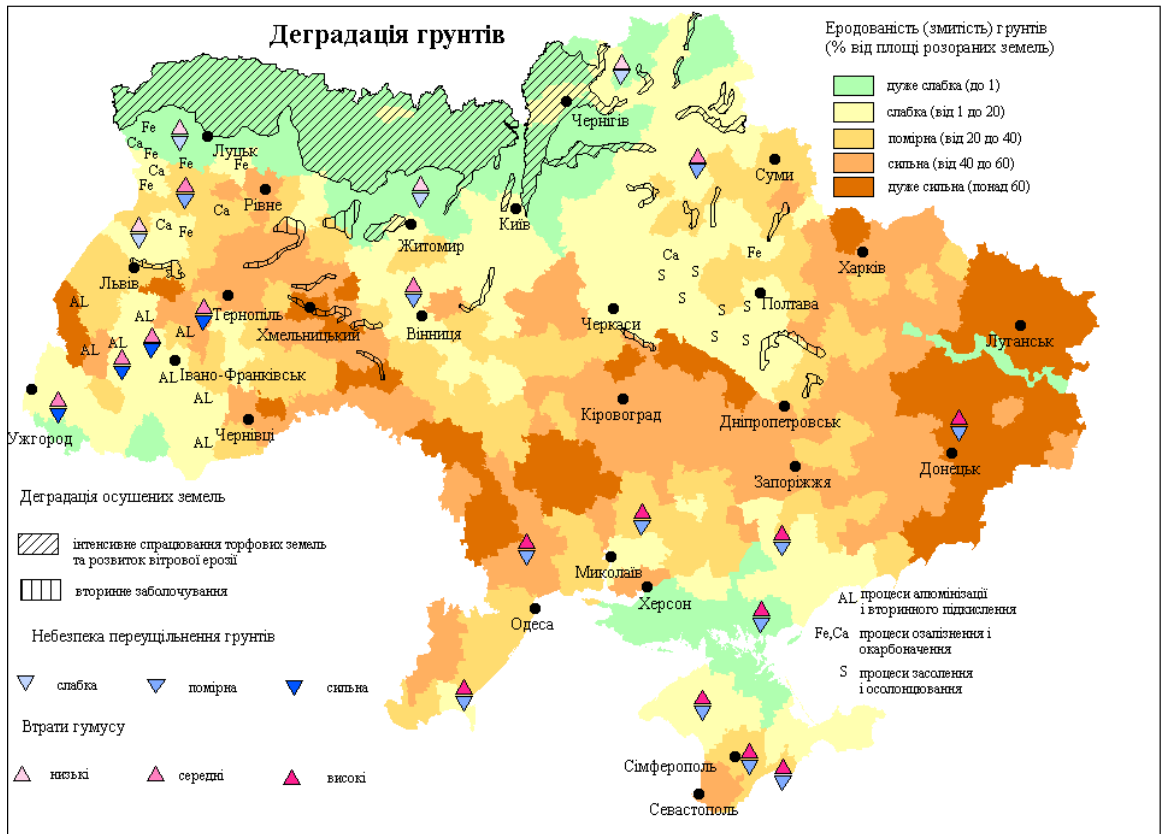

Рис.4.2 – Деградація ґрунтів України

Стаття 14 Конституції передбачає, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави. Таке конституційне становище є основою правової охорони землі як основного елемента навколишнього природного середовища. Правова охорона земель передбачає систему правових засобів, за допомогою яких здійснюються заходи щодо відновлення, підтримки та покращення якісного стану земель. Ця охорона спрямована насамперед на забезпечення раціонального використання землі, відновлення, збереження та підвищення родючості ґрунтів, покращення інших корисних властивостей землі. Крім того, вона має на меті забезпечення захисту земель від негативного впливу антропогенної діяльності (псування, забруднення) та шкідливих природних процесів (вітрова, водна ерозія). Правовому регулюванню охорони земель присвячено Закон України загального характеру – «Про охорону навколишнього природного середовища» та низку спеціальних законів щодо

використання, охорони та відтворення окремих природних ресурсів – Земельний кодекс, Кодекс про надра, Лісовий кодекс, Водний кодекс. Кожен із цих законів, поряд із положеннями про регулювання відносин щодо використання природних ресурсів, містить окремі розділи з їхньої охорони та відтворення. У зв'язку з тим, що всі ці природні ресурси є різною формою цільового використання землі (у тому числі й сільськогосподарського), вони становлять частину єдиного земельного фонду, і таким чином питання збереження окремих природних ресурсів так чи інакше пов'язане з охороною та використанням землі. Закон, охороняючи землю, закріплює у правових нормах певні вимоги, які необхідно враховувати всім землевласникам та землекористувачам, які здійснюють заходи виробничо-господарського, економічного чи наукового характеру. Насамперед це проявляється у наявності їх зобов'язань (Закон «Про селянське (фермерське) господарство», Земельний кодекс, «Про оренду землі») [38].

Земельний кодекс, як головний закон, що регулює земельні відносини, містить розділ, присвячений охороні землі. Ялина. Глава 26 Земельного кодексу України визначає завдання, утримання та порядок охорони земель, передбачає систему правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів. Передбачені Земельним кодексом заходи щодо охорони земель спрямовані на боротьбу з природними та штучними процесами, що погіршують стан ґрунтів. До них відносяться заходи щодо запобігання ерозії ґрунтів:

організаційно-господарські – правильне розміщення на землі різних господарських об'єктів, систематичне спостереження за станом земель та правильністю їх використання; агротехнічні

- застосування належних засобів обробітку ґрунту та вирощування сільськогосподарських культур, запровадження спеціальних протиерозійних сівозмін; лісомеліоративні

- влаштування лісозахисних насаджень.

Законом передбачені гранично допустимі концентрації хімічних, радіоактивних та інших шкідливих речовин у ґрунті та порядок їх визначення. Господарська та інша діяльність, що обумовлює забруднення земель та ґрунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється. Глава 26 Земельного кодексу України Завдання, утримання та порядок охорони земель Стаття 162. Поняття охорони земель Охорона земель - це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення Стаття 163. Завдання охорони земель Завданнями охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних та набутих якостей земель. Стаття 164. Зміст охорони земель 1. Охорона земель включає:

а) обґрунтування та забезпечення досягнення раціонального землекористування;

б) захист сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників від необґрунтованого їх вилучення для інших потреб;

в) захист земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, усуснення, ущільнення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та інших несприятливих природних і техногенних процесів;

г) збереження природних водно-болотних угідь;

г) попередження погіршення естетичного стану та екологічної ролі антропогенних ландшафтів;

д) консервацію деградованих та малопродуктивних сільськогосподарських угідь.

Порядок охорони встановлюється законом. Стаття 165. Стандартизація та нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів

1. Стандартизація та нормування в галузі охорони земель та відтворення родючості ґрунтів здійснюється з метою забезпечення екологічної та санітарно-гігієнічної безпеки громадян шляхом прийняття відповідних нормативів та стандартів, що визначають вимоги щодо якості земель, допустимого антропогенного навантаження на ґрунти та окремі території, допустимого сільськогосподарського освоєння земель і т.п. 2. У сфері охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлюються такі нормативи:

- а) оптимального співвідношення земельних угідь;
- б) якісного стану ґрунтів;
- в) гранично допустимого забруднення ґрунтів;
- г) показники деградації земель та ґрунтів.

Нормативні документи щодо стандартизації у сфері охорони земель та відтворення родючості ґрунтів встановлюються Кабінетом Міністрів України. Стаття 166 Земельного кодексу України говорить нам:

Рекультивация порушених земель - це комплекс організаційних, технічних та біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, покращення стану та продуктивності порушених земель. Землі, що зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів та материнських порід та в гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивации. Для рекультивации порушених земель, відновлення деградованих земельних угідь використовується ґрунт, знятий під час проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших

робіт, шляхом його нанесення на малопродуктивні ділянки або ділянки без ґрунтового покриву [38].

Господарська та інша діяльність, що обумовлює забруднення земель та ґрунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється.

Нормативи гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин у ґрунтах, а також перелік цих речовин затверджуються спеціально уповноваженими органами виконавчої влади ласти охорони здоров'я та санітарного нагляду, екології та природних ресурсів. 3. Забруднені небезпечними речовинами земельні ділянки використовуються з дотриманням встановлених обмежень, вимог щодо запобігання їх небезпечному впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище. 4. Рівень забруднення ґрунтів враховується при наданні земельних ділянок у користування, виключенні з господарського обороту та зміні характеру та режиму використання. Власники земельних ділянок та землекористувачі не мають права здійснювати зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.

При здійсненні діяльності, пов'язаної з порушенням поверхневого шару ґрунту, власники земельних ділянок та землекористувачі повинні здійснювати зняття, складування, збереження поверхневого шару ґрунту та нанесення його на ділянку, з якої вона була знята (рекультивация), або на іншу земельну ділянку для підвищення його продуктивності та інших якостей.

Техногенно забруднені землі - це землі, забруднені внаслідок господарської діяльності людини, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля та здоров'я людей.

2. До техногенно забруднених земель належать землі радіаційно небезпечні та радіоактивно забруднені, землі, забруднені важкими металами,

іншими хімічними елементами тощо. При використанні техногенно забруднених земель враховуються особливості режиму їх використання.

3. Особливості режиму та порядку використання техногенно забруднених земель встановлюються законодавством України.

Стаття 170. ЗК України:

Особливості використання техногенно забруднених земель сільськогосподарського призначення. Техногенно забруднені землі сільськогосподарського призначення, на яких не забезпечується отримання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам), підлягають вилученню із сільськогосподарського обігу та консервації. Порядок використання техногенно забруднених земельних ділянок встановлюється законодавством України. Стаття 171. Деградовані та малопродуктивні землі.

До деградованих земель належать:

а) земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зрушень, карстоутворення, повеней, видобутку корисних копалин тощо;

б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю чи засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші.

До малопродуктивних земель належать сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їхнє господарське використання за призначенням економічно неефективне.

Консервації підлягають деградовані та малопродуктивні землі, господарське використання яких екологічно небезпечне та економічно неефективне. Консервації також підлягають техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо отримати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їхнього здоров'я. Консервація земель здійснюється шляхом припинення їх господарського використання на певний строк та залуження чи залісення.

Консервація земель здійснюється за рішеннями органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на підставі договорів із власниками земельних ділянок. Порядок консервації земель установлюється законодавством України [39].

Значення землі для всього суспільства важко переоцінити - це єдине місце проживання людини, джерело ресурсів для її життєдіяльності, основний фактор, що прямо чи опосередковано бере участь у виробництві. У місті земля є особливим багатофакторним ресурсом, оскільки виступає як:

- середовище проживання населення, основа формування специфічних умов життя;
- база розміщення всіх видів діяльності, що з функціонуванням та розвитком міста;
- Об'єкт власності, здатний приносити дохід власнику;
- Джерело формування доходної частини бюджету;
- основа реалізації інвестиційних проектів;
- об'єкт оподаткування та стягнення платежів за його використання тощо.

Земельні ресурси – це не просто територія міста, хоча найчастіше у практичній діяльності та наукових дослідженнях ці поняття ототожнюються. Безумовно, між ними існує тісний взаємозв'язок, проте територія – це характеристика лише зовнішньої поверхні землі. На мій погляд, як ресурс міста виступає не тільки територія, а саме земля, земельна ділянка як єдина фізична цілісність, органічна частина території, яку займає місто, що володіє певними фізико-хімічними властивостями, ступенем і характером благоустрою, освоєнням підземного простору, наявністю та видом наземних споруд та іншими особливостями. Облік лише просторових властивостей та місцезнаходження значно спрощує зміст цього найважливішого ресурсу міста, не відображає повною мірою цінність та потенціал земельної ділянки, яка суттєво відрізняється не тільки по районах міста, а й навіть усередині кварталів та мікрорайонів.

Кожна земельна ділянка міста, що має конкретні межі та місцезнаходження, має сукупність природних, правових та економічних характеристик, які дуже тісно пов'язані між собою. Тому правомірніше розглядати не просто територію міста, а міські землі як багатофакторний ресурс міста, що представляє синтез фізичної субстанції, економічної та правової категорій. Перехід на ринкові відносини у нашій країні, принципові зміни у формах власності на землю вимагали розробки нових підходів до управління земельними ресурсами міста. У дореформений період, в умовах державної власності на землю, планування використання земельних ресурсів міста являло собою систему адміністративних дій щодо реалізації конкретних проектних рішень щодо його територіального розвитку. Вони повністю забезпечувалися централізованими бюджетними коштами. У містах було сформовано ієрархічно організовану систему містобудівної планувальної документації (генеральні плани, проекти детального планування, проекти забудови), у якій визначалося де, що і які кошти має бути побудовано. Проведення протягом досить тривалого часу в містах адміністративної містобудівної політики зумовило низку серйозних негативних наслідків, серед яких:

- екстенсивне використання міських земель та досить жорсткий їх функціональний поділ усередині міста;
- наявність значних промислових зон та об'єктів у центральних районах міст;
- Формування одноманітних житлових, так званих "спальних" районів, з обмеженим набором місць застосування праці;
- загострення екологічних проблем у містах, у тому числі пов'язаних із розміщенням промислових підприємств та комунальних зон;
- Інтенсивні процеси старіння, аж до руйнування, будівель в історичних центрах міст у зв'язку з малими обсягами реконструктивних робіт та ін.

Одним із важливих заходів земельної реформи та перетворення земель на потужний ресурс соціально – економічного розвитку є здобуття

достовірних та повних відомостей щодо площі, складу та якісних характеристик земель, про землекористувачів та землевласників, врегулювання суміжних меж. Достовірні дані про площі, межі, склад угідь та конфігурацію земельних ділянок надають можливість прогнозувати використання земель, передбачити надходження, обґрунтовано нараховувати земельний податок, сприяти здійсненню раціональної політики у сфері формування ринку. Важливо знати які земельні ділянки не використовуються, або використовуються не раціонально, не за цільовим призначенням, всупереч вимогам земельного та природоохоронного законодавства. Засобом набуття таких знань служить інвентаризація [40].

За результатами інвентаризації землі буде складено переліки земельних ділянок: наданих у власність, користування з кадастровими номерами та без кадастрових номерів; не наданих у власність, користування у розрізі угідь; що використовуються без документів, які посвідчують право на них; що використовуються не за цільовим призначенням; внесено до Державного земельного кадастру відомості про земельні ділянки всіх форм власності, сформованих до 2004 року, відомості про які відсутні у Державному земельному кадастрі, визначені прибудинкові території багатоквартирних житлових будинків для залучення їх співвласників до сплати земельного податку та визначення резервних територій, тощо, а також буде наповнено містобудівний та земельний кадастр відповідною інформацією.

Розвиток ринку землі на сучасному етапі передбачає здійснення заходів з використанням правових і економічних важелів регулювання ринкових земельних відносин щодо прискорення приватизації земельних ділянок громадянами (шляхом їх безоплатної передачі з комунальної у приватну власність), юридичними, фізичними особами шляхом купівлі-продажу під власним нерухомим майном та продажу вільних земельних ділянок з земельних торгів (аукціони, конкурси) – створення первинного ринку, а також створення умов для вільного обігу земельних ділянок і прав на них – вторинний ринок. Створення ринку землі буде сприяти стабільності

надходження коштів від її продажу та податку на землю з проданих у власність. Отримання одноразового доходу від продажу землі дасть змогу органам місцевого самоврядування спрямовувати кошти на здійснення програм соціально-економічного розвитку, розширити базу оподаткування та збільшити фінансування соціальної сфери.

У широкому плані мета полягає у полегшенні виділення землі для тих видів використання, які забезпечують найбільш стійке отримання вигоди, та у сприянні переходу до раціонального та комплексного використання земельних ресурсів. При цьому слід зважати на екологічні, соціальні та економічні аспекти. Слід також враховувати, зокрема, питання щодо охоронюваних районів, права приватної власності, права корінного населення та його громад та інших місцевих громад та економічну роль жінок у сільському господарстві та розвитку сільських районів. Більш конкретно цілі полягають у наступному:

а) проведення перегляду та вироблення політики, спрямованої на підтримку найбільш оптимального землекористування та раціонального використання земельних ресурсів, не пізніше 1996 року;

б) вдосконалення та зміцнення систем планування, управління та оцінки земель та земельних ресурсів не пізніше 2000 року;

с) зміцнення установ та координаційних механізмів у галузі землекористування та земельних ресурсів не пізніше 1998 року;

д) створення механізмів сприяння активній участі всіх заінтересованих сторін, зокрема громад та місцевого населення, у процесі прийняття рішень у сфері землекористування та управління земельними ресурсами не пізніше 1996 року.

На мою думку Урядовим органам належного рівня за підтримки регіональних та міжнародних організацій слід забезпечити, щоб політика та директивні документи сприяли найбільш оптимальному землекористуванню та раціональному управлінню земельними ресурсами.

Особливу увагу слід приділити ролі сільськогосподарських угідь. З цією метою їм слід:

а) розробити комплексну систему визначення цілей та вироблення політики на національному, регіональному та місцевому рівнях з урахуванням екологічних, соціальних, демографічних та економічних питань;

б) розробити політику, що стимулює раціональне землекористування та управління земельними ресурсами, а також врахувати питання щодо фонду земельних ресурсів, демографічні питання та інтереси місцевого населення;

в) переглянути механізми регулювання, включаючи закони, положення та процедури забезпечення виконання законодавства, з метою визначити коригувальні заходи, необхідні для підтримки раціонального землекористування та управління земельними ресурсами та обмеження передачі продуктивних орних земель під інші види використання;

г) застосовувати економічні засоби та розробити організаційні механізми та стимули для заохочення найбільш оптимального землекористування та раціонального використання земельних ресурсів;

д) заохочувати застосування принципу делегування повноважень щодо розробки політики на низовий рівень державної влади в рамках вжиття ефективних заходів та підходу, що забезпечує участь місцевого населення. Зміцнення систем планування та управління.

Урядовим органам належного рівня за підтримки регіональних та міжнародних організацій слід провести огляд та, за необхідності, переглянути системи планування та управління для сприяння комплексному підходу. З цією метою їм слід:

а) розробити системи планування та управління, які сприяють обліку таких екологічних компонентів, як повітряне середовище, водні, земельні та інші природні ресурси, на основі екологічного планування ландшафтів або інших підходів, в рамках яких основна увага приділяється, наприклад, екосистемі або вододілу;

б) виробити стратегічну основу, що дозволяє об'єднати цілі в галузі розвитку та охорони навколишнього середовища, приклади якої включають створення стійких джерел засобів до існування, сільський розвиток, Всесвітню

стратегію охорони природи/турботу про Землю, первинні заходи з охорони навколишнього середовища та інші;

в) створити загальну основу для землекористування та територіально-просторового планування, в рамках якої можуть бути розроблені спеціалізовані та докладніші секторальні плани (наприклад, щодо охоронюваних районів, сільського господарства, лісів, населених пунктів, розвитку сільських районів); створити міжсекторальні консультативні органи з метою раціоналізації процесу планування та здійснення проектів;

г) зміцнити системи раціонального використання земельних та природних ресурсів шляхом включення відповідних традиційних та місцевих методів; приклади цих методів включають пасовищне господарство, резерви Хема (традиційні ісламські земельні резерви) і терасове землеробство;

д) вивчити та, за необхідності, розробити нові та гнучкі підходи до фінансування програм;

є) підготувати докладні кадастри продуктивності земель для використання як посібник з раціонального виділення, управління та використання земельних ресурсів на національному та місцевому рівнях.

Урядовим органам належного рівня за підтримки національних та міжнародних організацій слід заохочувати вдосконалення, подальшу розробку та широке застосування засобів планування та управління, що сприяють комплексному підходу до використання земель та ресурсів [41].

З цією метою їм слід:

а) розробити більш досконалі системи обробки та комплексного аналізу даних про землекористування та земельні ресурси;

б) на систематичній основі застосовувати методи та процедури оцінки екологічних та соціально-економічних наслідків, ризику, витрат та вигод, пов'язаних з конкретними заходами;

в) провести аналіз та випробування методів обліку в системі національних рахунків функцій земельних ресурсів та екосистем та вартості земельних ресурсів.

Урядовим органам належного рівня у співпраці з національними установами та зацікавленими групами та за підтримки регіональних та міжнародних організацій слід приступити до здійснення кампанії з розширення обізнаності з метою довести до відома населення інформацію про значення комплексного управління землями та земельними ресурсами та про ту роль, яку у цьому можуть зіграти окремі особи та соціальні групи. Цей процес має супроводжуватися виділенням коштів, необхідних запровадження більш досконалої практики землекористування та раціонального використання земель. Потрібно зміцнити інформаційні системи, необхідні для прийняття рішень та оцінки майбутніх змін щодо землекористування та раціонального використання земельних ресурсів [42]. Слід врахувати потреби як чоловіків, і жінок. З цією метою їм слід:

1. зміцнити інформаційні системи та системи систематичного спостереження та оцінки екологічних, економічних та соціальних даних, пов'язаних із земельними ресурсами на глобальному, регіональному, національному та місцевому рівнях, а також потенційних можливостей земель та моделей землекористування та раціонального використання земельних ресурсів;

2. зміцнити координацію між існуючими секторальними системами даних про землю та земельні ресурси та розширити національні можливості щодо збору та оцінки даних;

3. надавати у доступній формі відповідну технічну інформацію всім групам населення, особливо місцевим громадам та жінкам, необхідну для прийняття ними обґрунтованих рішень у галузі землекористування та раціонального використання земельних ресурсів;

4. підтримувати недорогі, керовані на рівні громади системи збору порівнянної інформації про стан та процеси зміни земельних ресурсів, включаючи ґрунти, лісовий покрив, живу природу, клімат та інші елементи.

За підтримки регіональних та міжнародних організацій слід зміцнювати регіональну співпрацю та обмін інформацією в галузі земельних ресурсів. З цією метою їм слід:

- а) вивчити та розробити регіональну політику, спрямовану на підтримку програм землекористування та територіально-просторового планування;
- б) сприяти розробці планів землекористування та територіально-просторового планування у країнах регіону;
- с) розробити інформаційні системи та сприяти професійній підготовці;
- в) здійснювати за допомогою мереж та інших відповідних засобів обмін інформацією про досвід у галузі процесу та результатів комплексного та заснованого на участі населення планування та раціонального використання земельних ресурсів на національному та місцевому рівнях.

Засоби здійснення співпраці з національними та міжнародними науковими колами та за підтримки відповідних національних та міжнародних організацій слід заохочувати та підтримувати розроблені для місцевих умов дослідження систем земельних ресурсів та їх наслідків для сталого розвитку та практики управління. Пріоритетну увагу слід приділяти за необхідності:

- а) оцінки потенціалу можливостей землі та функцій екосистем;
- б) екосистемним взаємозв'язкам та взаємозв'язкам між земельними ресурсами та соціальними, економічними та екологічними системами;
- в) розроблення показників стійкості земельних ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, соціальних, демографічних, культурних та політичних факторів [43].

Висновки до розділу 4

Таким чином, питання охорони земель в умовах загострення екологічної ситуації в Україні має стати одним із найважливіших напрямів державної

політики, оскільки покращення стану землі відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та забезпечує суттєве оздоровлення екологічних умов життя людини. З метою охорони земель повинні розроблятися обласні, регіональні та місцеві програми охорони земель, що включають перелік обов'язкових заходів щодо охорони земель з урахуванням особливостей господарської діяльності, природних та інших умов. Оцінка стану земель та ефективності передбачених заходів щодо охорони земель повинна проводитись з урахуванням екологічної експертизи, встановлених законодавством санітарно-гігієнічних та інших норм та вимог. Впровадження нових технологій, здійснення програм меліорації земель та підвищення родючості ґрунтів має заборонятися у разі їх невідповідності передбаченим законодавством екологічним, санітарно-гігієнічним та іншим вимогам. При проведенні пов'язаних з порушенням ґрунтового шару будівельних робіт і робіт звичай корисних копалин родючий шар ґрунту повинен зніматися і використовуватися для поліпшення малопродуктивних земель. Для оцінки стану ґрунту з метою охорони здоров'я людини та навколишнього середовища Урядом України повинні бути встановлені нормативи гранично допустимих концентрацій шкідливих речовин, шкідливих мікроорганізмів та інших біологічних речовин, що забруднюють ґрунт. Для проведення перевірки відповідності ґрунту екологічним нормативам необхідно проводити ґрунтові, геоботанічні, агрохімічні та інші обстеження. З метою запобігання деградації земель, відновлення родючості ґрунтів та забруднених територій можливо допускати консервацію земель з вилученням їх з обігу у порядку, встановленому Урядом України.

РОЗДІЛ 5.

Основи охорони праці при проведенні геодезичних робіт

Охорона праці - це система заходів, що забезпечують безпеку, збереження здоров'я та працездатності людини в процесі праці. Вона заснована на законодавстві з охорони праці, техніки безпеки та виробничої санітарії. Законодавство з охорони праці - це сукупність державних законів, постанов уряду, відомчих інструкцій, наказів, правил внутрішнього розпорядку на підприємствах та організаціях. Під технікою безпеки розуміють систему організаційних та технічних заходів та засобів, що запобігають впливу працюючих небезпечних виробничих факторів. Виробнича санітарія включає систему організаційних, гігієнічних та санітарно-технічних заходів та засобів, що запобігають впливу шкідливих виробничих факторів на працюючих. Керівництво та відповідальність за організацію заходів з охорони праці покладено на керівників підприємств та організацій. При проходженні студентами навчальної геодезичної практики відповідальність дотримання правил охорони праці доручається керівників практики, а виробничої — керівників організацій, у яких проходить практика. Порушення правил техніки безпеки може викликати:

Травму — порушення нормальної життєдіяльності працівника виробничими умовами;

нешасний випадок — подія, пов'язана з роботою на виробництві, яка викликала травму або смерть працівника.

Для успішної боротьби з виробничим травматизмом в організаціях та підприємствах проводиться навчання з усім персоналом у вигляді вступного, первинного, поточного та позачергового інструктажу. При інструктажі роз'яснюються вимоги безпечного ведення робіт та поведінки працюючих у конкретних умовах. Усі види геодезичних робіт повинні проводитись відповідно до затверджених технічних інструкцій, настанов і правил з техніки

безпеки на топографо-геодезичних роботах того галузевого виробництва, в межах якого вони проводяться [44]. Вступний інструктаж проводиться інженером з техніки безпеки з усіма новоприйнятими працівниками, студентами, які прибули для проходження практики, незалежно від характеру та небезпеки виробництва, кваліфікації та стажу роботи у вигляді лекції чи бесіди. Результати інструктажу реєструються у спеціальному журналі, в якому розписуються особи, які отримали та проводили інструктаж. Первинний інструктаж проводиться на робочому місці керівником робіт (пунктом, знаком, станцією) для ознайомлення з технологічним процесом та технікою безпеки. Поточний інструктаж проводиться повсякденно у порядку контролю за дотриманням техніки безпеки на робочому місці. Позачерговий інструктаж проводиться за програмою інструктажу на робочому місці за зміни технологічних процесів, при замінах геодезичного обладнання, при переїзді в інший район робіт, наявності порушень та при нещасному випадку. Усі працівники, що направляються на роботу в експедиційні умови, підлягають також обов'язковому медичному огляду для визначення їх придатності до польових робіт у конкретних фізико-географічних умовах. Виконання польових топографо-геодезичних робіт пов'язане із перебуванням виконавців на природі, що накладає певну специфіку на організацію робіт та побут виконавців. Робоче місце може змінюватись і вибиратися протягом дня кілька разів. Виконавці тривалий час можуть працювати і знаходитися далеко від населених пунктів, медичних установ, тому їм доцільно набувати знання та навички щодо надання першої медичної допомоги потерпілому. Одяг для роботи в польових умовах не повинен ускладнювати рухів, легко і швидко одягатися і зніматися, відповідати кліматичним умовам і порі року, м'який, еластичний, не масивний, вітро- і вологозахисний, носити головний убір.

Взуття виконавця, що виконує роботи в польових умовах, призначається для захисту ніг від травм, пилу, бруду, атмосферної чи ґрунтової вологи, переохолодження на роботі у зимовий час. Взуття має бути підігнане під розміри ступні ноги, заздалегідь розношене. Вся робота в польових умовах

повинна виконуватися згідно з встановленим розпорядком дня, де передбачено робочий час, прийом їжі, відпочинок, сон, переходи, переїзди. Тільки суворе виконання розпорядку дня дозволить забезпечити працездатність протягом не лише сезону, а й усієї трудової діяльності. У польових умовах не рекомендується використовувати для пиття сиру воду, а також користуватися водою з річок, струмків, ставків; пити можна лише кип'ячену воду. Добове споживання води має перевищувати норми 35 р на 1 кг ваги нормальної людини. Велику небезпеку для здоров'я в польових умовах становлять інфекційні та місцеві захворювання: правець, енцефаліт, сказ та ін. Тому ефективним засобом є щеплення. Профілактичними заходами є: дотримання правил особистої гігієни, а при захворюванні – звернення по допомогу до місцевого медичного закладу.

Виконання камеральних топографо-геодезичних праць пов'язано з перебуванням виконавців у приміщеннях та відноситься до розумової праці. Приміщення має бути забезпечене пристроєм вентиляції, температура повітря – 20 – 23 °С (у холодну пору року) та 22 – 25 °С (у теплий період року), відносна вологість повітря – 60 – 40 %. Штучне освітлення має забезпечувати нормальну роботу за нормами, встановленими для природного. Так як робота в камеральних умовах носить статичний характер, з великою напругою зору, на робочому місці потрібно сидіти прямо, не спиратися грудьми на край столу (приладу), періодично робити перерви в роботі на 10 - 15 хв через 1,5 - 2 години, проводити виробничу гімнастику та інші профілактичні заходи. Під час проведення топографо-геодезичних робіт на вулицях, площах та автогужових дорогах виконавці повинні знати та виконувати правила дорожнього руху, біля приладів виставляти огорожувальні знаки; забезпечити обслуговуючий персонал спецодягом; перехід з приладами на наступну станцію здійснювати тротуаром, а рейки, віхи та штативи переносити в похідному положенні; забороняти робітникам торкатися рейками, віхами оголених проводів електроліній; забороняється вимірювати відстані через електрофіковану залізницю мірними металевими стрічками та

рулетками (дозволяється лише у виняткових випадках при положенні стрічки на вазі).

Підготовка до польових робіт та навчання має відповідати безпечним методам ведення робіт. Інженерно-геодезичні роботи виконують у різних умовах: на територіях міст та промислових об'єктів, у лісових та важкодоступних місцях, на ділянках залізниць та автомобільних доріг, на споруджуваних будівлях та спорудах тощо. Для запобігання нещасним випадкам та травмам у цих умовах усі роботи повинні виконуватися з дотриманням спеціальних правил та інструкцій з техніки безпеки. З метою ознайомлення всіх без винятку працівників цих правил проводяться спеціальні інструктажі. Розрізняють інструктаж вступний та на робочому місці. Повторний інструктаж проводиться через встановлений час і за впровадження нової технології, нового обладнання та запровадження нових правил з техніки безпеки. При виконанні геодезичних робіт на будівельних майданчиках насамперед дотримуються загальні правила техніки безпеки будівництва

Загальні вимоги

До роботи геодезистом допускається спеціаліст відповідної кваліфікації, який не має протипоказань за станом здоров'я, пройшов медичний огляд, спеціальне навчання та перевірку знань вимог охорони праці при виконанні геодезичних робіт та інших нормативних документів, що стосуються його компетенції, своєчасно та в повному обсязі вступний та первинний робоче місце інструктажі з охорони праці.

Геодезист, незалежно від кваліфікації та стажу роботи, не рідше одного разу на шість місяців повинен проходити повторний інструктаж з охорони праці; у разі порушення вимог безпеки праці, під час перерви у роботі більш ніж на 60 календарних днів, він має пройти позаплановий інструктаж.

Геодезист, допущений до самостійної роботи, має знати: технологію виконання геодезичних робіт. Геодезичні інструменти, прилади та правила їх технічної експлуатації. Положення, інструкції та інші нормативні документи щодо виробництва геодезичних робіт.

Геодезист, спрямований на участь у виконанні невластивих на його посаді роботах, повинен пройти цільовий інструктаж з безпечного виконання майбутніх робіт.

Геодезисту забороняється користуватися інструментом, інвентарем та обладнанням, безпечному поводженню з яким він не навчений.

Під час роботи на геодезиста можуть надавати несприятливий вплив, в основному, такі небезпечні та шкідливі виробничі фактори:

- транспортні засоби, що рухаються, дорожньо-будівельні машини;
- несприятливі погодні умови (дощ, сніг, вітер тощо) з урахуванням тяжкості праці;
- можливість падіння (наприклад, внаслідок послизнення, спотикання);
- фізичні навантаження (наприклад, при перенесенні геодезичних приладів);
- задирки, шорсткості (наприклад, на поверхні геодезичних знаків, застосовуваних приладів);
- Недостатня освітленість робочої зони (наприклад, при роботі в несприятливих погодних умовах);
- незручна робоча поза (наприклад, при тривалій роботі у зігнутому стані).

Геодезист під час роботи повинен користуватися спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту від впливу небезпечних та шкідливих виробничих факторів з урахуванням погодних умов [45].

Геодезист зобов'язаний дотримуватися трудової та виробничої дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку; слід пам'ятати, що вживання спиртних напоїв зазвичай призводить до нещасних випадків.

Геодезист повинен дотримуватися встановлених йому режимів праці та відпочинку.

У разі захворювання, поганого самопочуття геодезисту слід повідомити про свій стан безпосереднього керівника та звернутися за медичною допомогою.

Якщо з кимось із працівників стався нещасний випадок, то потерпілому необхідно надати першу допомогу, повідомити про те, що сталося, керівнику та зберегти обстановку події, якщо це не створює небезпеки для оточуючих.

Геодезист, за потреби, повинен вміти надати першу допомогу, користуватися медичною аптечкою.

Підготовка до польових робіт та навчання безпечним методам ведення робіт Трудове законодавство зобов'язує підприємства забезпечувати безпечні умови праці всім працюючим, тому в період підготовки до польових робіт керівники експедицій та партій проводять заходи, що забезпечують профілактику захворювань та травматизму. У підготовчий період встановлюють наявність у районі робіт осередків місцевих інфекційних хвороб. Співробітникам, які працюватимуть у цих районах, видаються засоби захисту від комах — репеленти та спеціальний одяг. Спецодяг та спецвзуття повинні відповідати місцевим умовам та витримувати встановлені терміни носіння. Для навчання та інструктажу має бути кабінет, забезпечений літературою, плакатами та наочними посібниками та засобами техніки безпеки.

Під час проведення робіт у районах, що мають осередки інфекційних хвороб, проводиться інструктаж про заходи захисту від цих захворювань, вивчення норм та форм застосування репелентів.

До початку виконання робіт необхідно повторно вивчення засобів і методів надання першої долікарської медичної допомоги постраждалим.

Виконання геодезичних робіт з триангуляції, полігонометрії, нівелювання та зйомок пов'язане з постійними переїздами від пункту до пункту. Транспортні засоби беруть участь у процесі геодезичних робіт як знаряддя праці. Переїзди та переходи при геодезичних роботах становлять особливу категорію норми часу, та у різних видах робіт, у різних географічних

умовах вони займають від 30 до 40% норми часу, отже, травматизм при переїздах на топографо-геодезичних роботах становить від 20 до 30% всіх нещасних випадків. Тому необхідно виконати загальні вимоги безпеки пересування всіх видів транспорту, дотримання яких може скоротити випадки травматизму на транспорті на 70-80%: Транспортні засоби повинні відповідати процесу робіт, якості доріг та мостів, умовам прохідності. Крім загальних вимог безпеки, слід знати заходи безпеки, які стосуються лише автомобільного транспорту. Кожна машина проходить технічний огляд, виходячи з якого видається висновок про технічну справність автомашини. Технічно справна машина має: добре діючі (відремонтовані) гальма; добре працюючий стартер, що полегшує запуск двигуна; справне кермо, з люфтом керма не більше 25°; справне лобове скло з діючими очисниками; справну електропроводку освітлення та сигналізації; відрегульовані зчеплення та коробку передач; справну систему охолодження; надійні замки дверей кабіни; надійні камери та шини коліс; справні ресори та їх кронштейни; відсутність течі пального дільниці від бензобака до карбюратора.

До використання машин слід перевірити їх гальма і встановити, щоб довжина гальмівного шляху на рівній сухій дорозі з твердим покриттям, при швидкості 30 км/год .

Кожна машина закріплюється за певним водієм, який відповідає за техніку безпеки під час переїздів людей та перевезення вантажів. Перед виїздом у рейс керівник геодезичних робіт видає водієві технічне розпорядження із зазначенням завдання та дорожній лист, а водій виконує попередню перевірку машини: роботу двигуна, заправку паливом, стан гальмівної системи, запалювання, кермо, освітлення, сигналізацію, відсутність течі бензину, олії та ін. Вантажні машини, призначені для перевезення людей, повинні бути обладнані надійно укріпленими лавами, драбинками для посадки та висадки пасажирів, твердим металевим каркасом, надійно закритим тентом. При переїзді бригад експедиції з геодезичними приладами в кузові машини не повинно бути більше 10 осіб, забезпечених сидячими місцями. У нічний час

перевезення людей забороняється. Неприпустимо використання машини для полювання та гонитви за тваринами. Швидкість руху по дорогах з покриттям допускається не більше 50 км/год, ґрунтовими польовими дорогами — не більше 30 км/год, по полю, по степу без доріг — не більше 10 км/м. До керування машинами не допускаються водії, якщо вони хворі, сильно втомлені, у нетверезому стані (незалежно від ступеня сп'яніння). Під час руху водій стежить за дотриманням правил техніки безпеки всіма пасажирами. Тут для підтримки дисципліни водієві повинен допомагати працівник із пасажирів. Разом з людьми не можна возити в тій же машині пальне та мастильні матеріали, важкі бочки, бетонні моноліти, труби, троси тощо. При перевезенні вантажів не допускається перевищення норм габаритів та маси вантажу. На дорогах загального користування встановлено такі граничні габарити вантажів: ширина – 3 м, висота – 3,8 м від поверхні дороги, довжина з причепом – 20 м. Інтервал між завантаженими автомашинами у колонах має бути 20-30 м. Поблизу залізничного переїзду швидкість завантаженої машини зменшують, переконуються у безпеці переїзду та переїжджають на другій швидкості, не зупиняючись та не перемикаючи швидкість до виїзду на інший бік дороги. При переїзді мостів слід ретельно оглянути надійність моста щодо його справності та вантажопідйомності. Поблизу ненадійних мостів бувають об'їзди чи броди, які дозволяють подолати річку з меншими труднощами та небезпеками. При переїзді в ожеледицю або дощову погоду в горбистій місцевості необхідно надягати ланцюги для запобігання небезпечному ковзанню або занесення задніх коліс. У цих випадках не слід робити крутих поворотів та різкого гальмування, необхідно перейти на меншу передачу. На машинах повинні бути протипожежні засоби, рятувальні засоби, а також запчастини, матеріали та інструменти для дорожнього ремонту. Вимушені у процесі робіт водні переправи порушують ритм польових геодезичних робіт і нерідко створюють велику небезпеку. Небезпеки зазнають новачки, малодосвідчені та недостатньо навчені робітники. Водні переправи здійснюються: вбхід, перевезенням - вплаць, переходом. Більшість

мілководних річок, що мають щільний ґрунт дна та швидкість течії не більше 2 м/с, допускають вільну переправу вбхід пішки або на будь-якому транспорті при температурі не нижче +12 °С. Деякі старі броди, зображені на топографічних картах, можуть бути непридатними через зміну глибини русла весняними паводками. Отже, як нові, і старі броди потрібно ретельно обстежити біля них. З'ясувати дійсну глибину, ширину та швидкість течії, характер ґрунту дна, крутість берегів, час та рівень паводків. Нові броди слід шукати у місцях зниження берегів та розширення русла річки. У таких місцях зустрічаються перекати, мілини, коси, мілини, що полегшують пошук броду. Не придатні для броду спокійні заплави, в яких осідає мул і дно річки стає м'яким, топким. Переправи вбхід через річки приурочуються на час низького рівня води у річці, тобто. до 6-8 год ранку.

Заходи безпеки під час виконання інженерно-геодезичних робіт пов'язаних з підземними комунікаціями: водопровід, каналізація, газопровід, електрокабель тощо, вимагають геодезичної зйомки та перевірки розміщення їх. Небезпека роботи у великих колекторах і трубах полягає в тому, що деякі оглядові колодязі мають шкідливі гази. Тому перед початком робіт слід отримати у відділі санітарно-технічних робіт відомості про загазованість колодязів. За наявності газів необхідно усунути їх за участю представника газової служби. Тяжкі чавунні кришки колодязів слід відкривати в рукавицях, попередньо підчепивши їх ломиком, а потім гачком. Зсувають їх у бік руху транспорту.

Загазованість визначають за допомогою газоаналізатора чи справної шахтарської лампи. За наявності світильного газу полум'я лампи подовжується; якщо є метан, лампа дає невелике полум'я; за наявності вуглекислого газу або сірководню полум'я лампи гасне. Для проби загазованості забороняється кидати в колодязь папір, що горить, або опускати свічку, що горить. Якщо виявлено запах газу слід повідомити аварійну службу газової мережі та з її відома видалити виявлений газ одним із наступних способів: відкриванням 3-4 суміжних колодязів із тривалим природним

провітрюванням колодязів із труб; опусканням в один із колодязів піввідра негашеного вапна, попередньо залитого водою; опусканням вентилятора в один із колодязів. У період вивітрювання газів до колодязів не можна допускати сторонніх осіб, особливо дітей, за 10 м від колодязя слід поставити знак об'їзду, а ввечері — червоний ліхтар. Опускати в колодязь робітника можна тільки після ліквідації загазованості, коли лампа нормально горітиме у всіх колодязях. Перед спуском робітник забезпечує шахтарську лампу для перевірки наявності газу і в необхідних випадках - протигаз. Робочий, що спускається в колодязь сходами, повинен одягнути запобіжний пояс із двома мотузками, за які його підтримують двоє робітників на поверхні. При появі сигналу про непридатність повітря ці робітники допомагають швидко піднятися з колодязя та надати першу медичну допомогу. При спусках у колодязі газових мереж або камери каналізації у складі геодезичної бригади повинен бути санітарний працівник на . випадок надання медичної допомоги. При укладанні підземних комунікацій у траншеї до виконання нівелювання слід зміцнити стіни дошками відповідно до вимог інструкції. Для спуску в траншеї мають бути зроблені надійні сходи. Працювати з нівеліром на брівках траншеї насипним ґрунтом забороняється. Загальні заходи безпеки на будівельних майданчиках передбачаються у проектах будівництва. У цьому документі зазначається необхідність огороження території будівництва парканом із козирком. влаштування проходів та проїздів, огороження котлованів, траншей, машин, кранів тощо. Забороняється на будівельних майданчиках ходити під кранами, залишати дошки з цвяхами, що стирчать, працювати без касок. При влаштуванні котловану насипний ґрунт втрачає колишню в'язкість і стає потенційно небезпечним, здатним викликати зсуви та обвали, що призводить до тяжкого травмування осіб, зайнятих роботами в котловані. Особливо небезпечними бувають обвали після дощу, танення снігу під час встановлення рейок поблизу стін котловану. Щоб уникнути нещасних випадків необхідно: зміцнювати підосви укосів, зменшувати кут укосу, ділити укоси на кілька уступів з улаштуванням проміжних берм, ставати

речникам не ближче 2 м від підшви стіни, забороняти ходьбу насипним відвалом, робити сходи для спуску робітників у котлован. При розбивних роботах на будівельному майданчику під час великого руху транспорту необхідно вживати заходів щодо запобігання наїзду транспорту на працюючих. На монтажному горизонті геодезист входить у справи будівництва нарівні з техніком-будівельником. Він робить розбивку поздовжніх та поперечних осей будівлі, сходових кліток, передачу висот на кожен горизонт, бере участь у встановленні панелей, блоків, колон, перекриттів та завершує свою роботу виконавчою зйомкою встановлених конструкцій. При використанні підйомних кранів відпала потреба улаштування лісів, проте роботи на висоті, біля кромки стін та перекриттів небезпечні. Інвентарні огороження на краю перекриття монтажних горизонтів зазвичай стоять там, де не виконується встановлення панелей. Геодезист зобов'язаний попередити робітників, щоб вони страхували себе ланцюгом запобіжного пояса до монтажних зашморгів перекриттів: при виході на край стіни для позначення рисок осей; при укладанні цементного маяка для встановлення та нівелювання панелі; при передачі висот у шахти ліфтів та на сходові клітини; при встановленні панелей та блоків за фіксаторами та в інших випадках. Слід уникати зіткнення з вантажами будівельного крана та зіткнення приладів із проводами тимчасової лінії високої напруги. Сходові марші після їх встановлення та цементації слід обладнати інвентарними поручнями.

При користуванні приладами необхідно дотримуватися таких правил: при укладанні приладів у футляр не можна докладати зусиль, а після укладання слід затягнути затискачі (гвинти); теодоліти та нівеліри слід брати за підставку, а кипрегелі за ручку (стійку); при встановленні приладу на штатив необхідно, не випускаючи його з рук, закріпити гвинтом; не слід сильно затягувати станіві та затискні гвинти приладу; не можна залишати прилади, особливо на штативах, без нагляду; оберігати прилади від вітру, дощу та нагріву променями сонця (за допомогою парасольки, чохла тощо);

стежити за кріпленням та стійкістю парасольки, а за наявності вітру, притримувати її руками; переносити прилади потрібно у вертикальному або злегка нахиленому положенні із закріпленими затискними гвинтами та складеними ніжками штатива, закріпленими баранчиками; при використанні мірної стрічки слід враховувати, що вона виготовлена з крихкої сталі, тому не можна допускати утворення кілець та петель, не можна залишати стрічку на проїжджій частині дороги; у сиру погоду після закінчення роботи стрічку при її згортанні необхідно протерти сухою ганчіркою; прилад, що потрапив під дощ, необхідно після повернення в приміщення вийняти з футляра, протерти сухою ганчіркою і дати просохнути перед встановленням у футляр; рейки необхідно оберігати від полумок, не кидати на землю і оберігати поділки шкали рейки від стирання об ґрунт; при перенесенні віх і шпильок слід бути обережними - переносити гострим кінцем від себе, щоб не завдати травми собі або товаришу. Категорично забороняється кидати віхи та шпильки, треба передавати їх з рук до рук; Перед здаванням приладів та приладдя на склад необхідно: перевірити комплектність приладів та очистити їх від пилу та бруду; стрічки, рулетки очистити від іржі та протерти масляною ганчіркою; скласти дефектну відомість за підписом бригадира із зазначенням відсутніх частин та виявлених у процесі роботи полумок та несправностей. Дефектна відомість або записка вкладається в пакувальний футляр і подається при здачі приладу. Правила поведінки у разі нещасних випадків Якщо з кимось із працівників стався нещасний випадок, то потерпілому необхідно надати першу допомогу, повідомити про те, що сталося, керівнику та зберегти обстановку події, якщо це не створює небезпеки для оточуючих [46].

При складанні дефектної відомості рекогносцировщик зобов'язаний перерахувати всі технічні несправності геодезичного знака (сигналу, надбудови) та дати конкретні пропозиції щодо послідовності виконання ремонтних робіт або зносу знака з урахуванням заходів, що забезпечують безпеку праці на виробництві. Вимоги безпеки під час ремонту геодезичних знаків. Ремонт геодезичних знаків дозволяється проводити тільки під

керівництвом керівника будівельної бригади (інженернотехнічного працівника), який має досвід будівництва високих геодезичних знаків (сигналів) або спеціальну курсову підготовку з даного виду робіт. До верхолазних робіт під час ремонту та знесення геодезичних знаків (сигналів) допускаються спеціально навчені працівники польових бригад, придатні за станом здоров'я до роботи на висоті. Працівники польових будівельних бригад, які займаються ремонтом геодезичних знаків, мають працювати у захисних касках. Початковий підйом верхолазного каната на вершину знака повинен здійснюватися керівником бригади або досвідченим верхолазом – робітником по внут сходам, якщо їх міцність відповідає вимогам, що пред'являються, або іншим способом за умови забезпечення повної безпеки. Підйом та спуск деталей або будівельних матеріалів необхідно здійснювати через систему блоків, що міцно закріплюються за основні стовпи знака, використовуючи для цього сталевий канат діаметром не менше 8 мм. Робітники, які беруть участь у відтягуванні матеріалів, що піднімаються, повинні в цей момент перебувати на відстані не менше 10 м від лінії переміщення будівельного матеріалу. Направляти будівельний матеріал, що переміщається, або будь-який вантаж слід за допомогою прядив'яних канатів або капронового фала. При виконанні ремонтних робіт на верхніх ярусах знака забороняється: скидати вниз інструменти, штирі, цвяхи, будівельний матеріал та інші предмети, коли внизу знака виконуються інші роботи або люди; пересуватися укосинами, перилами, вінцями; виконувати будь-які ремонтні роботи без страховки та несправним будівельним інструментом; проводити ремонтні роботи при вітрі силою 5 м/с і більше, під час грози, дощу, снігопаду, при ожеледицях та в туман; виконувати роботи при неочищеній від чагарника території навколо знака, виконувати роботи одночасно на різних висотах по одній вертикалі за відсутності між ними запобіжного першого ярусу, а внизу підпірки встановлюються біля основи знака та закопуються в землю на глибину до 1 м. Підпірки та основні стовпи знака можуть зміцнюватися між собою різними способами. Ремонт геодезичних знаків (надбудов),

розташованих на дахах будівель та різних спорудах, повинен перевірятися з перевірки міцності сходових маршів, що ведуть до горіщного приміщення, люків та їх ремонту, а також ремонтів підходів та даху під геодезичним знаком. Після виконання цих робіт слід розпочати безпосередній ремонт знака. Під час проведення ремонтних робіт геодезичних знаків, розташованих на дахах будівель та споруд, працівники будівельних бригад повинні керуватися рекомендаціями, наведеними під час розгляду інших питань цього розділу.

Необхідність зносу геодезичних знаків виникає з низки причин: при неможливості подальшого їх використання та виробництва капітального ремонту через старість підстав стовпів та окремих несучих підстав знака; за необхідності спорудження з їхньої місці вищих геодезичних символів; коли раніше збудовані геодезичні знаки заважають будь-якому будівництву або знаходяться на забудованій території в сильно занепадому стані. Слід нагадати, що зносу геодезичних знаків (сигналів) має передувати рекогносцирувальне обстеження їх у натурі. Ступінь складності зносу геодезичних знаків (сигналів) вибирається в залежності від міцності деталей знака і виходячи із забезпечення безпеки як працівників польових підрозділів, що займаються даною роботою, так і навколишніх об'єктів і людей, що знаходяться поблизу. У практиці робіт зі знесення геодезичних знаків застосовуються такі способи знесення геодезичних символів. Знесення геодезичних знаків (сигналів), розташованих на забудованих територіях, поблизу залізниць, ліній електропередач та інших інженерних споруд за відсутності вільного відкритого місця, безпечного для падіння, проводиться шляхом послідовного розбору знака, починаючи з верхньої частини. в залежності від розмірів майданчика, розташованого поблизу сигналу, встановлюється метод і порядок послідовного розбирання частин знака за допомогою автокрана або спорудження тимчасових лісів. Зона розбирання знака огорожується, а шляхи проїзду транспортних засобів та місця складування очищаються від сторонніх предметів. На окремих ділянках допускається знесення геодезичних знаків (сигналів) при довільному та

спрямованому їх падінні, якщо їх падіння не несе за собою небезпеки для життя і не викликає аварій та поломок інженерних споруд. З метою забезпечення безпеки при знесення геодезичних знаків (сигналів) необхідно, щоб місцевість навколо знаку, що зноситься радіусом, що перевищує загальну висоту геодезичного знака на 5-8 м, була очищена від пнів, чагарників та інших сторонніх предметів. У зоні падіння знака необхідно виставляти на дорогах та стежках, що ведуть у цей район, робітників-сигнальників. Зносить геодезичні знаки (сигнали) дозволяється лише у безвітряну погоду. Обладнання, підйомні пристосування та будівельний інвентар, що використовується працівниками польових бригад під час знесення геодезичних знаків, повинні відповідати вимогам, що забезпечують безпеку робіт. Вимоги безпеки при закладанні геодезичних центрів та реперів у населених пунктах. Виконання робіт із закладення полігонометричних, геодезичних центрів та реперів у ґрунт, стінних марок дозволяється лише після ретельного рекогносцювання та затвердження схем, погоджених із міськими місцевими організаціями, що експлуатують різні підземні комунікації. Закладка геодезичних знаків дол повинна виконуватися в місцях, що забезпечують повну безпеку працюючих при їх закладанні, а також при спостереженнях. Не слід планувати закладку геодезичних знаків поблизу кам'яного осипу, на болотах, зсувах, а також проїзних частинах вулиць та доріг, під якими, як правило, розміщуються підземні комунікації. У разі необхідності закладання геодезичних знаків на проїжджій частині вулиць місце роботи має бути огорожене та забезпечене відповідними знаками, з обов'язковим узгодженням місць закладання та часу виконання робіт з ДАІ. З усіх боків уздовж брівки шурфу слід залишати вільні від землі смуги шириною не менше 0,5 м. Через шурфи, що перегороджують транспортний та пішохідний рух, влаштовуються тимчасові та стійкі містки та переїзди, а на огорожах вивішуються попереджувальні знаки «Небезпечно!» Закладка центрів і реперів у ґрунт у безпосередній близькості від ліній діючих підземних комунікацій допускаються лише ручним способом за допомогою

землерийних лопат. застосовувати у цих умовах лопати, кирки та інші ударні інструменти забороняється. Роботи повинні проводитись у присутності представника організації, яка експлуатує ці підземні комунікації. Коли при виробництві земляних робіт виявляється присутність шкідливих газів або не вказаний на плані (схемі) електрокабель та інші інженерні комунікації, необхідно негайно припинити роботу, робітників слід видалити з небезпечної зони, про що необхідно повідомити начальника партії та керівників відповідних міських організацій.

Геодезист, за потреби, повинен вміти надати першу допомогу, користуватися медичною аптечкою. Для попередження можливості захворювань геодезисту слід дотримуватись правил особистої гігієни, у тому числі, перед їдою необхідно ретельно мити руки з милом. Геодезист, який допустив порушення чи невиконання вимог інструкції з охорони праці, розглядається як порушник виробничої дисципліни і може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності, а залежно від наслідків - і до кримінальної; якщо порушення пов'язане із заподіянням матеріальних збитків, то винний може притягуватися до матеріальної відповідальності в установленому порядку [47].

Одне з важливих державних завдань – охорона життя та здоров'я громадян у процесі їхньої трудової діяльності, створення безпеки та нешкідливих умов праці. Відповідно до ст. 35 Закону України «Про охорону праці» органи місцевого самоврядування забезпечують виконання державної політики у галузі охорони праці. Головною метою програми є:

- реалізація заходів регіонального значення, спрямованих на створення належних, безпечних та здорових умов праці на підприємствах усіх форм власності шляхом виконання конкретних завдань щодо організаційного, матеріально – технічного, наукового та нормативно-правового забезпечення їх діяльності у сфері охорони праці, подальшого вдосконалення системи управління охороною праці;

- усунення шкідливих та небезпечних факторів на робочих місцях; - створення нових технологій щодо запобігання аваріям на об'єктах підвищеної безпеки;

- проведення заходів щодо захисту людей від шумових, вібраційних та інших навантажень;

- Вдосконалення нормативно-правової бази з питань охорони праці;

- Вирішення проблем медицини праці;

- інформаційне забезпечення органів державної влади та населення з питань охорони праці; Державне управління охороною праці здійснюється шляхом сукупності скоординованих дій органів державного управління охороною праці, органів місцевого самоврядування за участю об'єднань роботодавців, професійних спілок та інших представницьких органів щодо реалізації основних напрямів соціальної політики в галузі охорони праці, які забезпечують безпечні та здорові умови праці. Управління охороною праці всіх рівнях – державному, регіональному, галузевому, лише на рівні підприємства, підприємців – базуються на законодавчих і нормативно-правових актах про охорону праці. Подолання кризових явищ у сфері охорони праці потребує вирішення комплексу невідкладних та першочергових державних заходів. Державні запобіжні заходи повинні передбачати:

- забезпечення реалізації Національної, галузевих та регіональних програм покращення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища шляхом впровадження системи багатоканального фінансування;

- створення нормативно-правової бази з охорони праці, яка б відображала реформування економічних відносин і забезпечувала б економічну доцільність ведення робіт без порушень вимог законодавства про охорону праці;

- удосконалення дозвільної системи та системи ліцензування певних видів діяльності для забезпечення контролю за розробкою та впровадженням безпечних технологій, засобів захисту працюючих;

- розробку та впровадження ефективного механізму взаємодії органів державного управління охороною праці та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;
- створення системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з охорони праці; забезпечення належного рівня навчання працівників з питань охорони праці;
- формування свідомого ставлення дітей, населення та працівників до питань охорони праці шляхом покращення інформаційно-роз'яснювальної роботи через засоби масової інформації;
- налагодження інформаційного забезпечення у галузі охорони туди на основі інформаційних комп'ютерних мереж;
- підвищення рівня компетентності у правових, соціально – економічних, організаційно – технічних та медико-профілактичних питаннях працівників органів управління охороною праці регіонального та галузевого рівнів а також сторін соціального партнерства, які формують обов'язки у розділі «Охорона праці» колективного договору регіональних та галузевих угод [48].

Висновок до розділу 5

На мій погляд, охорона праці є важливою складовою будь-якого виробництва, відзначаючи людину, як головну цінність, адже її безпека і хороше здоров'я дозволяють зробити виробничий процес більш чітким, що підвищить рентабельність самого підприємства. Ніщо не повинно бути понад забезпечення захисту людини від загроз його здоров'ю і життю. Правильно організована система охорони праці дисциплінує самого працівника і, як наслідок, веде до підвищення продуктивності виконуваної роботи і збільшення її ефективності. Охорона праці спрямована не тільки на безпеку трудового процесу, а й на профілактику захворювань, організацію харчування і відпочинку працівників, забезпечення їх спецодягом та засобами гігієни.

Висновок

Виконавши цю дипломну роботу, тема якої має дуже тісний зв'язок з моєю майбутньою професією, вирішувались наступні завдання:

1. проаналізувати наукові джерела за темою дипломної роботи контексті постановки питань дослідження;
2. визначити теоретичне поняття правового інституту благоустрою населених пунктів та виділити його земельно-правовий і еколого-правовий зміст;
3. Виявити особливості правових вимог щодо використання земель загального користування населених пунктів для благоустрою та перспективи вдосконалення законодавчого регулювання цих відносин в Україні;

Ця робота є самостійною закінченою науковою працею, де сформульовані положення, узагальнення та висновки, рекомендації і пропозиції, які обґрунтовані мною на підставі особистих досліджень проблем, пов'язаних з благоустроєм населених пунктів, опрацювання та аналізу відповідного законодавства, науково-правових джерел, емпіричного матеріалу.

Мета дослідження полягала у визначенні адміністративно-правових засад, юридичної природи, сутності відносин, що виникають у сфері благоустрою населених пунктів, їх місця в системі державного управління, способів взаємодії між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, самоорганізації населення і громадськими організаціями при вирішенні питань, пов'язаних з благоустроєм населених пунктів, підготовці науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення організаційних засад управління в цій сфері. З огляду на поставлену мету вирішені такі дослідницькі завдання: здійснити аналіз становлення та розвитку благоустрою населених пунктів, його поняття, призначення та наявної системи; з'ясувати

роль адміністративного законодавства у регулюванні відносин у сфері благоустрою населених пунктів; визначити та проаналізувати компетенцію органів, уповноважених займатися благоустроєм населених пунктів; розкрити сутність та особливості взаємодії органів публічної влади у сфері благоустрою населених пунктів; сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в частині, що регулює діяльність у сфері благоустрою.

Список використаних джерел

1. ЗАКОН УКРАЇНИ Про землеустрій № 402-ІХ від 19.12.2019
2. Земельне право України. Підручник./ М.В. Шульга (кер. авт. кол.), Г.В. Анісімова, Н.О. Багай, А.П. Гетьман та ін.; За ред. М.В. Шульги. - К.: Юрінком Інтер, 2004. - 368 с.
3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - Ст. 141.
4. Закон України Про землеустрій [Електронний ресурс] // Редакція від 05.04.2015 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/858-15/page2>
5. Закон України Про регулювання містобудівної діяльності [Електронний ресурс] // Редакція від 16.05.2015 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>
6. Земельне право України. Підручник. / за ред. Погрібного О.О., Каракаша І.І. - К.: Істина, 2003, - 448 с.
7. Закон України Про Державний земельний кадастр [Електронний ресурс] // Редакція від 06.06.2015 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
8. Закон України «Про землеустрій» // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №36. - Ст. 282.
9. Земельний кодекс України [Електронний ресурс] // Редакція від 20.06.2007 – Режим доступу до ресурсу: http://www.zemelniy.org.ua/rozdil_3/g14/.
10. Корнєєв Ю. В. Земельне право [Електронний ресурс] / Ю. В. Корнєєв – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/15941024/pravo/formi_vlasnosti_zemlyu_ukrayini.
11. Цивільне право України Загальна частина [Електронний ресурс] // Підручник – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/1564050947098/pravo/pravo_privatnoyi_vlasnosti_zemlyu.

12. Кадастрове зонування [Електронний ресурс] // NovaGeografia – Режим доступу до ресурсу: <http://www.novageografia.com/vogels-1520-1.html>.
13. Постанова Кабінету Міністрів №2292 Про затвердження Порядку встановлення охоронних зон навколо об'єктів, призначених для гідрометеорологічних спостережень інших видів гідрометеорологічної діяльності, та режиму їх використання від 11.12.1999 [Електронний ресурс] // Редакція від 19.06.2015 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2262-99-%D0%BF>.
14. Постанова Кабінету Міністрів № 135 Про затвердження Правил охорони ліній електрозв'язку від 29.01.1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/135-96-%D0%BF>
15. Закон України Про державну експертизу землевпорядної документації [Електронний ресурс] // Редакція від 05.04.2015 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1808-15>
16. Боклаг В. А. Оптимізація структури земельного фонду в системі державного управління земельними ресурсами України / В. А. Боклаг, Н. Б. Александрова // Держава та регіони. Сер. : Державне управління, 2013. – № 2 (42). – С. 43–47.
17. Юридична енциклопедія : В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998. – 744 с.
18. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – Додаток до № 3–4. – Ст. 2.
19. Регіональна економіка. Словник-довідник. / О. Д. Богорад, О. М. Невелєв, В. М. Падалка, М. В. Підмогильний / за ред. М. В. Підмогильного. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Тираж”, 2004. – 346 с.
20. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – [18-е изд.]. – М. : Рус. яз., 1986. – 797 с.
21. Про охорону земель : Закону України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – Додаток до № 39. – Ст. 349.

22. Носік В. В. Право власності на землю українського народу : монографія / В. В. Носік. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 543 с.
23. Титова Н. І. До концепції нового земельного закону / Н. І. Титова // Право України. – 2000. – №4. – С. 68–73.
24. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 “Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право” / О. Г. Бондар. – К., 2005. – 19 с.
25. Природно-ресурсове право України : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Е. А. Бавбекова, Л. О. Бондар, Н. С. Гавриш, О. В. Глотова, В. К. Гуревський; ред.: І. І. Каракаш. – К. : Істина, 2005. – 376 с.
26. Семчик В. І. Земельне право України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, М. В. Шульга. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2008. – 600 с.
27. Кишко-Єрлі О. Б. Землі, що потребують відновлення, як нова категорія земель України / О. Б. Кишко-Єрлі // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 4. – С. 297–301. 15. Ковалів О.І. Обґрунтування змін до Конституції України щодо землі та її природних ресурсів / О. І. Ковалів // Землеустрій і кадастр. – 2014. – № 2. – С. 22–28. Ступень М.Г., Гулько Р.Й., Микула О.Я., Шпик Н.Р. Кадастр населених пунктів: Підручник. - 2-ге вид., стереот. - Львів: «Новий Світ - 2000», 2007. - 392 с.
28. Новітнє земельне законодавство України. Збірник нових нормативно-правових актів. Під заг. ред. Л.Я. Новаковського. - Київ, 2006. - 448 с.
29. Панкова Є. Туристичне краєзнавство [Електронний ресурс] / Є. Панкова. – Режим доступу : www.geografica.net.ua 10. Слюдікова Т. Забудова і благоустрій м. Києва в ХІХ–ХХ ст.(за документами київських держархівів) [Електронний ресурс] / Т. Слюдікова. – Режим доступу: www.archives.gov.ua Надійшла до редколегії 10.11.14.

30. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Консум, 2000.– 704 с.
31. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 р. // Відомості Верхов.Ради України. – 2005. – № 49. – Ст. 517.
32. Про планування і забудову територій : Закон України від 20 квітня 2000 р. // Відомості Верхов.Ради України. – 2000. – № 31. – Ст. 250.
33. Земельне право України : підручник / за ред. М.В. Шульги. – К. : Юрінком Інтер, 2004.– 368 с.
34. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 2002.– № 3-4. – Ст. 27.
35. Земельний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. В.І. Семчика. – Вид. 3-є, перероб. і доп. – К.: Видав. Дім “Ін Юре”, 2007. – 896 с.
36. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України : Актуальні пробл. практ. та теорії. – Вид. 2-е , випр. і доп – К. : Знання, 2007. – 445 с.
37. Земельний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. В.М. Кравчука. – К. : Істина, 2007. – 632 с.
38. Іванова Є.О. Правові засади планування використання земель житлової та громадської забудови у містах // Актуальні проблеми держави і права : Зб. наук. праць. Вип. 30. – Одеса, 2007. – С. 171-175.
39. Мірошниченко А.М. Земельне право України : навч. посіб. / А.М. Мірошниченко. – К. : Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2007. – 432 с.б.
40. Земельний кодекс України : науково-практичний коментар. Станом на 01.03.2013 р. /під ред. В.І. Курило. – К. : Центр навчальної літератури, 2013. – 536 с.
41. Управление недвижимостью и земельными ресурсами предприятий / Под общей ред. Л.Э. Лимонова, Т.В. Власовой; ГП Международный центр социально-экономических исследований "Леонтьевский центр". СПб.: ГП МЦСЭИ "Леонтьевский центр", 2002. 256 с.

42. Neuman Michael. Do plans and zoning matter? As planners, we take planning and zoning as axiomatic to our work. Of course a city needs a plan-right? - (Journal)Planning, Dec 2003. V. 69. ILL. P. 28 (4).
43. Бардин С. Без незаконных поборов // Деловая недвижимость. 2004. N 23.
44. Розербергс Р. Проблемы социального консенсуса в работах Ю. Хабермеса // Общественные науки и современность. 1995. N 5. С. 116-121.
45. Дорош О.С. Принципи управління земельними ресурсами [Текст] // Землепорядкування. – 2002. – № 4. – С. 58 – 62.
46. Хохрякова О.С.: Источники советского трудового права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1976. - 15 с.
47. Венедиктов В.С.: Трудове право України: Підручники, навчальні посібники. - К.: Істина, 2008 рік. - 384 с.
48. Кузьмич В.С. Основні аспекти локального нормативно-правового регулювання охорони праці / В.С. Кузьмич // «Молодий вчений». - № 5.1 (45.1). - травень, 2017 р. – С. 66-6